



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

L6n
1354

1909

79 99

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԶԷՅԹՈՒՆԻ ԵՒ ՎԵՐՋԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ՈՐ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԻ 1895ԻՆ

О. Г. АДЖЕМОВ
— ВАРНА

Գրեց
ԱՐՇԱԿ ՄԻՀՐԳԱՏԵԱՆ

ՄԱՇԳՐՈՒՄ
ԵՐԵՎԱՆ
ՊԱՏԵՐԱԳՐԱՐԱՆ

Լ. ՊՈԼԻՍ

1909

43702-Ա.Է.

ԶԵՅԹՈՒՆԻ

1895Ի ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Ես այս առդերով պիտի աշխատիմ քիչ թէ շատ ներկայացնել Զէյթունցիներուն կրկին ուղի կլածներուն պատճառը. որ այս հետեւեալն է: Այն ժամանակները տեղւոյն Գաւրն գոյմազ գամի փոխանորդ նստաւ և այս մարդը 30 տարեկան մօլիտանդ թուրք շրջանաւարաններէն մին էր, և Զէյթունի 10 տարուան պազայէն մէկտեղ պահանջեց, Զէյթունցիք անկարող եղան վճարել և սկսաւ տեսակ տեսակ չարութիւններ ընել. այս ըրածներուն իբրեւ ապացոյց բաւական է մէջ բերել մի քանի դէպքեր: Այս Գաւրն այնքան չարացաւ որ աղքատի մը երեք էշը վերցուց՝ որոնց ամէն մէկը կ'արժէր 200 դահեկան և իհաշիւ տէրութեան Մարաշի մէջ ծախեց 50 դրշ. և երեք հատը. Զէյթունցիք լսեցին և արդար զայրոյթով արդարութիւն պահանջեցին Գաւրնէն. նա պատասխանեց, ևս Ձեզի չեմ ճանաչեր այլ թաղաւորի իրաւունքը այդպէս կը պահանջէ: Բաղաքացիք ալ խառն ժողով մը կազմեցին և Գաւրնին ըսին որ մեր աղքատին էշերը բեր և մանք պիտի վճարենք թաղաւորին պարտքը. անոր պատասխան ընդունեցին, իմ կատարածս չը վերադառնար: Եւ Գաւրն միաքովը միշտ կը բաղձար որ Զէյթունցիք խռովութիւն մը հանեն և թաղաւորի կողմանէ հրաման մը ըլլալով ամբողջ Զէյթունը կոտորել տայ:

Այս դէպքը պատահեցաւ 1895 Յունիս ամսուն. թէեւ Հայերը կը մտածէին իսկոյն լաւ դաս մը տալ Գաւրնին բաց ինչ ինչ պատճառներ մտածելով փոքր ինչ համբերեցին ինդրոյն եղբակացութեան լանդելուն: Զէյթունցոց համբերութիւնը լրացաւ Գաւրն լոնամ ընկնայքին և զինուորաց քսամինի դէպքերուն վրայ, որոնք պատճառ եղան ուռմբերու նման պայթեցնելու և ապստամբութեան դրօշը պարզել տալու Զէյթունցիներուն:

28. 1857

1354-Ա

Գ

Գտարն իր բռնակալական գործէն քիչ յետոյ սկսաւ նաեւ
ուրիշ կարգ մը անգթութիւններու, այսինքն Զէյթուն 4
թաղ է և ամէն մէկ թաղ տուրքահաւաք ունի: Օրթա թաղը
Հաճի աղա Մերկենեանը, վերի թաղը Կարապետ Միթէրեանը,
Պողպայիր թաղը Փանոս Թաշճեանը, Ղարալար թաղը Փանոս
Շախմանուկեանը և բողոքականաց տուրքահաւաք Սամիկ Զէվ-
զէքեանը, այս հինգ տուրքահաւաքները կանչելով ամէն մէկէն
12000 դրշ. պահանջեց: «Եթէ այս դրամները չբերէք վերջէն
դուք զիսէք» ըսելով վերջնական պատասխանը տուաւ, անոնք
ալ ըսին որ մենք կարող չենք այդչափ դրամ հաւաքել, անոր
վրայ հրամայեց որ այս հինգ անձերը բանտարկեն: 12 օր
բանտարկութենէ վերջը դատարան կանչեց և ամէն մէկուն Յակոբ
տարի բանտարկութեան վճիռ տուաւ, բայց վճուական աստնի
ժողովի անդամք անիրաւի համարելով վճիռը չստորագրեցին ու
դէմ կեցան: Այս միջոցին Եւրոպայէն նամակ մը եկաւ Կէս-
խանեան Աւետիքի, Զաքրեան Եղիայի, Եղուպեան Լեւոն էֆ. ի,
Զաքրեան Աւագի, Գոսգոսեան Ստեփանի, Չուպուբեան Յա-
րութիւնի, Կիւլվանտեան Յարութիւնի, և նամակին պարու-
նակութիւնը հետեւեալն էր: «Եթէ ձեզի ուժ առաւ ըլլանք
կարող էք պատերազմիլ», անոնք ալ կը պատասխանեն որ
«այո՛ կարող ենք», այս լուրին վրայ Յուլիս ամսոյն վերջերը
Ալապաշ Միխայէլ և Սաղեր Քէհեայի տունը 6 անձեր կողման.
Հնչակեան խումբէն, պարմազք Աղասի, Հրաչեայ, Մլէշ, Ապահ,
Նշան և Միհրան հաւաքուեցան Քէհեայի տունը, և անկէ Քէհ-
եան առնելով այս 6 հոգին Պէսնելիք լեռը տարաւ ու պահեց
և վերջէն լուր դրկեց Ալապոզան Փանոսի, Շատալախ Հաճի
Մարտիրոսի, Տէլէմէլիքի Տէր Մարտիրոս Քնյ-փի, Չինիկէօզ
Պետրոսին, Փոնուզցի Բարթուղիմէոս վարդապետին, Սա-
րախաշ գօջանին օգլու Յարութիւնին, աւագ գոլ Տէր Ստե-
փանին տղան Պօղոսին, այս անձերով խորհուրդ կ'ընեն և կ'ըսեն
թէ մենք ազքատ եմք ուժ չունինք պատերազմելու, Հնչակ-
եաններն ալ կը պատասխանեն թէ մի վախնաք հոս զօրք չիգար
ինչու որ Հալերը ամէն տեղէ պիտի ելլեն պատերազմի, անոր
համար զօրք չի գար ձեր վրայ և Եւրոպայէն ալ ձեզի օգնու-

թիւն պիտի գայ, ասոնց խօսքին հաւատարմով կ'որոշեն հաւե-
եալ անձերուն խորհուրդը առնել Նազարէթ հաւուչ Ենիսիւ-
եան, Եղիա աղա, Նշան աղա, Սիւրենեան թաղէն Սինրէն-
եան Սաղեր աղա, և հաճի աղա Մէրկենեան, Փանոս Չօլաք-
եան, Մանուկ Սումուեան, Կարապետ աղա Սիւրենեան, հաճի
Յովհաննէս Մէրկենեանց Պողպայիր թաղէն, Սարգիս աղա Պալ-
ճեան, հաճի Փանոս Շամքիչեան, Ղաղար Գիւրիլեան, Աւետիք
Տ. Ղազարեան, Մանուկ Տէրէնթ օգլու:

Ղարալարայի թաղէն, Ասատուր աղա Եղուպեան, Զաքր
օգլու, Պետրոս աղա և Եղբայրը Փանոս աղա, Ուսիանեան Սա-
չեր, հաճի Կարապետեան Փանոս, Ամբինեան հաճի Յարութիւն
աղա:

Նաեւ կ'երթան Զէյթունցիք ծանօթ մարդերուն լուր տա-
լու և հոն կը գտնեն մի քանի մարդերնին և անոնք ալ խօսք
կուտան. անոր վրայ Ալապաշցիք կը վերառնան պարոններուն
քով և կ'ըսեն թէ մեր մարդերը տեսանք ու խօսք տուին:

Եւ անմիջապէս Պրն. Ալապին, Հրաչեան երան Նազարէթ
հաւուչի քով գացին մաղարան և տնանուեցան, յետոյ Ամբին-
եան Հաճի Յարութիւն աղա, Մերկինեան Հաճի աղա և Եղ-
բայրը հաճի Յովհաննէսը, Նազարէթ հաւուչի Եղբայրը Սարգիս
աղա հոն կանչուեցաւ (մաղարան) և գացին ու խորհուրդ
րին և դարձաւ սա պատասխանը տուաւ Մերկինեան Հաճի
աղան, «Մենք ոյժ չունինք պատերազմի», Հնչակեաններն ալ
պատասխանեցին որ միւսնոյն օրուն ամէջ պիտի պատերազմին
Թուրքաց հետ Մարաշ, Ասամա, Հաճին, Այնթապ, Ուրֆա,
Կիւրին և այլն քաղաքները, և մանաւանդ Անդղիպէն օգ-
նութիւն պիտի գայ ձեզ. ասոր վրայ հաճի աղա Մերկեն-
եանը ըսաւ որ այդ յիշած քաղաքներդ բան մը չեն կրնար
ընել և ես կը քաշուին ու ամբողջ պատերազմը Զէյթունցւոց
վրայ կը մնայ, մենք փորձանքի կը հանդիպինք, այս ալ զիս-
ցած եղէք պարոններ, և մեզի եկած օգնութիւնները Զէյ-
թունցւոց չեն տար ալ Մարաշ, Այնթապ, և Հաճինցիք կ'ու-
տեն, բայց անունը Զէյթունցւոց կ'ըլլայ որ տակաւին որեւէ
տեղէ մը օգնութիւն ընդունած չենք, կրնայ ըլլալ որ այս ան-

գամ՝ ալ եկած օգնութիւնը այս թուած քաղաքներդ կ'ուտեն և մեղի չեն հասցներ, մենք ալ բացը կը մնանք, վերջէն աղէկ չըլլար գործերնիս: Ստոր վրայ մտածեցէք ու մեզ պատասխան տուէք, Հնչակեան պարոնները պատասխանեցին թէ հիմայ այն ըսածիդ պէս չըլլար, մենք հոս ենք, և ահա 120 ոսկի յանձնեցինք Չաքրեան Աւագին, Կէսկանեան Աւետիք որ վառօթ բերել տալու համար, 1-2 օրէն ալ Մարաշէն աղ պիտի գայ Ալապաշի Միքայէլ Քէհնայի. դրամ ալ պիտի գայ միայն իմ գրութեանս կը սպասեն, 30 օրէն սկսինք պատերազմի. անոր համեմատ պատրաստուեցէք: Այս խորհուրդներուն վրայ խօսք տուին, հաճի աղա Մէրկէնեանը, Սարգիս աղա եէնի Տիւնեա-եանը, Աամբնեան հաճի Յարութիւն աղա, Նաղարէթ չառուշը և Մէրկէնեան հաճի Յովհաննէսը ու վերադարձան Զէյթուն: Ամէն ոք իւր մարդոց ըրաց խորհուրդնին պատմեցին և յետ այնորիկ ամէն ոք իւր գործերը կարգադրելու գացին, իսկ հաճի աղա Մերկէնեանը թոմարայ գիւղը գնաց որովհետեւ աշար տուած էր, և իրեն չէրքէզ թոխա անուն բարեկամներէն մէկը քովը կանչեց ու ինծի կիւմէրչիլէ պէտք է ըսելով Կեսարիա ճամբեց, իսկ Զէյթունի մէջ գտնուած անձերը սկսան նպարտաճառուն-րուն ձեռամբ կապար և աղ բերել տալ Մարաշէն և այլ տեղերէ: Իսկ հաճի աղա Մերկէնեան զրկած թոխա անուն չէրքէզը կը վերադառնայ 600 օխա կիւմէրճիլէն կը բերէ ու կը յանձնէ հաճի Յովհաննէս Մէրկէնեանին 6 օր պայմանաւ դրամը առնե-լու համար, հաճի Յովհաննէսը այդ կիւմէրճիլէն դադարի Զէյթուն կը բերէ ու եղբօրը հաճի աղա Մէրկէնեանին լուր կը զրկէ եկուր կիւմէրճէլէն եկաւ ըսելով, այն ալ լուր տանելուն պէս անմիջապէս գործը ձգելով կուգայ Զէյթուն և 6 աւուր պայմանաւ պարտքը աստ անդ փնտռելով կը վճարէ 50 ոսկին, յոյս ունենալով թէ Հնչակականներէ պիտի ստանայ: Յետոյ այդ կիւմէրճէլէն զրկեց հաճի Մէրկէնեանը Ալապաշ ձեծիկ տա-լու համար:

Զէյթունցիք այս պատրաստութիւնները տեսած միջոցին, Մարաշի կառավարութիւնը լսեր է օտարականներու Ալապաշ գալը, և անմիջապէս շրջուն զինուորական Զերքէզ Ասլան

պէկը խուճը մը ոտտիկաններով հոն զրկեց կերպով մը այդ օտարականները ձեռք բերելու նպատակաւ: Ասլան պէկ Յու-նիս Յին եկաւ Ալապաշ (Արեգին) տուրք պահանջելու պատր-ուակով. զիւղացիները պատասխանեցին որ այժմ դրամ չունինք, երբ ունենանք կը վճարենք: Ասլան պէկ բարկացաւ և ուղեց ձեծիկ ու բանտարկել խաչեր քէհեան: Անմիջապէս ժողովուրդը հաւաքուեցաւ ու ոտք ելան և Ասլան պէկը անարգանօք գիւղէն վաճառեցին: Երբ Ասլան պէկ բացարձակ յայանեց որ այս տեղ օտարականներ կան պէտք է որ ինձ յանձնէք, այն ստեն Ալապաշցիք ըսին թէ մենք ոչ տուրք և ոչ ալ օտարականները կուտանք, աւելի լաւ է բոլորնիս ալ մեռնինք կան թէ օտար հիւրերնիս տանք. ասոր վրայ Ասլան պէկ կորագլուխ ետ գնաց:

Ասոր վրայ Զէյթունի կառավարութիւնը 2 Հայագէտ թուրք զինուորներ Զէյթունցոյ զգեստները հագցունելով կը զրկէին Պէհէնիկ Հնչակեաններուն քով իրր հայ. այն միջոցին Ալապաշցի աղայ մը կերակուր կը տանէր Պէհէնիկ և կը տեսնէ որ Հնչակեաններուն քովը նստողները Զէյթունի զինուորներ են, անմիջապէս նշանով կը յայանէ տաճիկ ըլլալնին երբ կը հասկնան որ ասոնք լրտեսներ են անմիջապէս կը զարնեն: Զինուորաց մեռնիլը Զէյթունի կառավարութիւնը լուր տանե-լուն պէս անմիջապէս կը հեռագրէ Մարաշ և երեք օր վերջը Պերզիլիայ ըստած տեղը կանոնաւոր զօրքով լեցուեցաւ, և կը պատրաստուէին որ Զէյթունի վրայ քայեն: Ահա պատերազմա-կան գործողութեանց սկիզբը կամ Զէյթունցոյ հարսանիքը, այս միջոցին Հաճընէն Մարաշ գացող թուրք հարիւրապետը իր կնոջը հետ կապաննեն, և այս սպանման քննութիւնը կատա-րելու համար Մարաշէն հաղարտագետ մը գալով Մէկ գնաց և այն տեղէն Փաշուզ գալով տեղւոյն հայ միւսիւրը և շատ մը խեղճեր քննութեան կ'ենթարկէ. վերջապէս որ և է հետք մը չգտնալով ճամբայ կ'ելլէ Մարաշ և բաւական Հայեր կը կալա-նաւորէ հետը տանելու, երբ Սուլաթը կոչուած տեղը կը հասնի անմիջապէս Փաշուզցիք գէմը ելլելով չարաչար կապան-նեն հետը գտնուած 7 թուրք ոտտիկաններով մէկտեղ և կ'ա-

գատեն հայ կալանաւորները: Այս լուրը Մարաշի կառավարութիւնը լսելուագէս կրկին կը դարձանայ և անմիջապէս Կ. Պոլիս կը հեռագրէ. այս միջոցին Այնթապէն 6 հոգի կուգայ Մարաշ Զէյթուն երթալու նպատակաւ և կը լսեն որ Կէմէքսիս անուն թուրքը Հայերուն չափ չարութիւններ կ'ընէ եղեր, այս 6 հոգին խօսք մէկ կ'ընեն չարագործը մեռցնելու ու կը դարնեն և որ անմիջապէս մեռաւ. իրիկուան ժամը 12ին Մարաշէն կը հեռանան ուղղակի Զէյթուն կ'երթան. կառավարութիւնը չափ կը փնտռէ բաց չգտնար այս 6 Այնթապցիները: Երբ Այնթապցի երեսասարդները կը հասնին Գարանլըզ Տէրէ Պըն. Հնչակեանները խորհուրդ կ'ընեն ու լուր կը զրկեն Զէյթուն. Նազարէթ չաւուշ Եէնիտիւնեաննի, Հաճի աղա Մերկէնեանի, Կըրայրը հաճի Յովհաննէս Մերկէնեանի, Պապիկ Կիաչայի աղան Աւետիս Եէնիտիւնեաննի, Պօղոս Ազարեանի և անոնց հետ միասին 30 քաջ երեսասարդներ առաւօտուն կանուխ Գարանլըզ տէրէ կը հասնին:

Երբ 30 երեսասարդներով հերոսները կը հասնին կ'սկսին ժողով ընել. և որոշում կուտան որ 8 օրէն պատերազմի սկսին որովհետեւ վառօթնին պատրաստ չէ տակաւին, և ստպէս կը բաժնեն ընելիք գործերնին, հաճի աղա Մերկէնեանը և Նազարէթ չաւուշը իւր մարդերով միասին Զէյթունի կառավարութիւնը պիտի գրաւեն և Գայմաղամը գերի պիտի առնեն, Բարթողիմէոս վարդապետը ու Հնչակեան անդամները իւր մարդերով և Այաչցիք ի միասին զօրանոցը պիտի գրաւեն և մէջի մարթիմները առնելով չուհեցողին պիտի բաժնուի, այս խորհուրդով իրարմէ բաժնուեցան և սկսան ամէն ոք իւր պատրաստութիւնով զբաղիլ: Այս միջոցներուն Զէյթունի իշխան Ղազար Շովրոյեանը Մայր եկեղեցին կը հաւաքէ միւս աղաները և որոշում կուտան որ մէջէննէն մի քանի հոգի զրկեն Գարանլըզ Տէրէ համոզելու համար այս նպատակէն ետ կեցնելու, և պատգամաւոր կընտրեն Զէյթունի առաջնորդական փոխանորդ Տ. Կարապետ քահանայ երկամեանը, Եգէկիէլեան Աստուր աղա և Չաքրեան Աւագ աղա: Այս երեքը կերթան կը գտնան Ալապօղանեան Փանօսը և անոր առաջնորդութեամբ Հնչակեան-

ներուն քով կ'երթան, երկար բարակ տեսութիւններ ընելուն վերջը այս 4 անձերը կ'ըսեն որ ահա ժամանակն է պատերազմելու, մի կայսիք և ժամանակ մի՛ կորսնցնէք, այս խորհուրդը տակերնուն վերջը կը վերադառնան կուգան Զէյթուն և իշխանին ու թաղային աղաներուն կ'ըսեն որ գացինք բաց հոն չէին, չգտանք, ուր երթալին անպատ է, այսպէսով Զէյթունցոց սիրտը կը հանդարտեցնեն: Այս հանդարտութեան վրայ յանկարծ լուր մը տարածուեցաւ Զէյթունի մէջ: Սասունը խորհարարութեամբ կառավարութիւնը կոտորեք է տէրի: Զէյթունցիք իրենց հայ եղբարց կոտորուելուն վրայ շատ ցաւեցան և սկսան մտածել անոնց վրէժը առնելու, բաց ինչ տեսակ վրէժ առնելու որ սգո արեան փոխարէն համարուի, այս լուրը Գարանլըզ Տէրէյի միւս ընկերաց ալ գնաց, անոնք ալ վերջնական որոշում ըրին որ անմիջապէս այսօր յարձակինք զօրաց վրայ վրէժնիս լուծենք ըսելով, ամէնքը մէկ ուխտեցին:

Իսկ Մարաշի կառավարութիւնը տակաւին անգէտ այս դարձուածքներէն, իւր առաջադրած չար խորհուրդը ապահովապէս 'ի գործ դնելու համար պէտք եղած նախահոգ միջոցները ձեռք առնելով՝ կուգէր աւելցնել Զէյթունի զօրանոցին ուժը: Երբ որ Զէյթունի զօրանոցի գնդապետէն ալ հեռագիր ստացան, փաշան ամենայն կատալութեամբ գունդ մը զօրք ճամբայ հանեց Մարաշէն, որոնք մինչև Ջահան գետին միւս եզրը Բերդիկ չայը կոչուած տեղը հասան Յունիս 26ին:

Այս լուրը հասնելով յեղափոխականաց պետ Պըն. Ազատի և Ենիտիւնեան Նազարէթ չաւուշի որոշեցին որ անոնց մուտքը արդիւն գինու զօրութեամբ, և անմիջապէս խորհուրդի կանչեցին հետեւեալ անձերը, Շամքէչիչեանը, Սաչէր Բէհեան և Միխայէլ Բէհեայի աղան, ճալլատը և 150 քաջ երեսասարդներ, իրենց նպատակին յայտնեցին, անոնք ալ հաճութիւն տուին այս որոշման, և վերոյիշեալ քաջարի անձինք 150 երեսասարդի գլուխը անցան ու գնացին մինչև Բերդիկ չայը, որ տափարակ դաշտ մ'է, և յարձակեցան թուրքաց վրայ. կախ տեսեց երեք ժամ և անոնցմէ 33 հոգի սպաննեցին ու 12 հոգի ալ վիրաւորեցին, մնացեալները ամէն բան թողով փախչելու

կը պատրաստուէին՝ երբ Բերդիզցի հազարաւոր զինեալ թուրքեր սկսան Զէյթունցոց վրայ քաղել, այնչափ բազմութեան դիմադրել խիստ դժուար էր, մանաւանդ տեղւոյն դաշտային դիրքին պատճառաւ, ապաստանելու տեղ չի կար. ո՛չ մարտկոց և ո՛չ ալ պատնէշ ունէին Հայերը, ուստի լաւագոյն համարեցին մէկ կողմէն կռուիլ, միւս կողմէն յետս նահանջել. այս կերպով անցան Ջահան գետը գրեթէ անմիտա, վասն զի ճալլատ Կարապետը և երկու ալ ուրիշ Ալապաշցի (Արեգինցի)ներ նահատակուեցան և Նազարէթ իշխանը (չաւուշ) ուրիշ երեքի հետ վիրաւորուեցան, որ ապա առողջացաւ իր մօրը տարած դարմաններուն շնորհիւ: Այս առաջին նահատակ քաջ Կարապետ ճալլադիի գլուխը թուրքերը կտրելով տարին Մալաշ «Նազարէթ չաւուշի գլուխն է» ըսելով. թուրքերը ստով մխիթարուեցան:

ԶՕՐԱՆՈՅԻ ԳՐԱԽՈՒՄԸ

Վերադարձող Հայ հերոսները կ'որոշեն զօրանոցը գրաւել և կը հաւաքուին Ալապաշի Օյնախ կոչուած տեղը, և անկէջ 2 մարդ կը դրկեն Հաճի աղա Մերկէնեանին լուր տալու համար որ ան ալ իւր մարդերը հաւաքելով Օյնախ ըստած տեղը գայ:

Հաճի աղա Մերկէնեանը լուր առնելուն պէս անմիջապէս իրեն մարդերուն լուր կը խրկէ որք են՝ Խուլմանեան Մանուկ, Միւրէնեան Խաչէր աղա, Սաչճեան Կարապետ աղա, Թօղօղիկ Խաչէր, Միւրէնեան Կարապետ աղա, Եաղուպեան Լեւոն էֆ. Ուսկունեան Խաչէր, Մէրկէնեան Պապա աղա և Տէր Ղազարեան Աւետիք: Եւ կ'ապաւորէ Հաճի աղա Մերկէնեանը որ. «գացէք ձեր մարդոցը ըսէք, պատրաստ ըլլան մինչեւ առաւօտ, և կրկին կ'ապաւրէ ըսելով թէ՝ Տաճկաց մէջ գտնուած Հայերը անպատճառ հոս բերէք որ անոնք ալ ոչինչ տեղը չգոհուն ըարբարոսաց ձեռամբ:» Այս տեսութիւնները ըրած ժամանակ լուր կուգայ Մերկէնեանին որ քեզի եկեղեցիէն կ'ուզեն կոր իշխանները. այս լուրին վրայ Զէյթունի մայր եկեղե-



Հաճի աղա Մերկէնեան Զէյթունի հերոսապետ և ընկերոք
զօրանոցը գրաւման ժամանակ

ցին կ'երթայ հոն հաւաքուած կը տեսնէ ամբողջ իշխանները և կը հարցնեն հաճի աղային թէ մենք կը լսենք կոր որ ամբողջը հաւաքուած են պատերազմի համար իրաւ է. հաճի աղան ալ կը պատասխանէ. Այո՛, այդ տեսակ նպատակ մը ունինք, և կ'ըսեն թէ պարտւի ետին պատրաստութիւն ունիք, այն ժամանակ Հաճի աղան կ'ըսէ որ եւ 100 օխտ պարտւի ունիմ առ այժմ բաւական է և վերջն ալ Աստուած ողորմած է, ինչպէս նաեւ 600 օխտ ալ կ'ըսէր թէ ունիմ որ Ալապաշ ծեծել կուտամ կոր: Ասոր վրայ իշխանները կ'ըսեն որ՝ այս բանը չըլլայ նէ լաւ է և իրենց մէջէն մարդ կ'ընտրեն որ երթայ ժողովուրդը համոզէ. այն դայող անձերը արդէն ամէն բան գիտէին և կ'երթան կը քաջալերեն ժողովուրդը բռնով թէ ձեզ տեսնեմք քովի պէս պատերազմեցէք, և կը վերադառնան կ'ըսեն որ անկարելի է արգիլել ինչու որ ամբողջ քաղաքը սուքի ելած է. անոր վրայ Հաճի աղան, առաջադրուած մէկ ժամ մնալով շուկայ կ'իջնայ, կը տեսնէ որ 150—200 չափ երիտասարդներ հաւաքուած կը սպասեն, անմիջապէս այս 200 հոգիին գլուխը կ'անցնի ուղղակի կառավարութեան դուռը ձեռք կ'առնէ և գայմագամը տեղէն հանելով Սիւրէնեան բերդը կը տանի, «այժմ հոս տեղ հիւր էք մեզի» բռնով. Սիւրէնեան իշխանին կը յանձնէ և կրկին կուգայ կառավարութեան դուռը, ամբողջ բանտարկեալները կ'արձակէ, և կառավարութեան մէջ գտնուած 60 մարթիները տանելով աղաց կը բաժանէ և իւր քով գտնուած պարտւի պէտք եղած տեղերը ապէն վերջը կ'ելլէ զօրանոցը դառնելու: Առաջադրուած կանուխ կ'սկսի եկեղեցիները խոր զանգակները հնչեցնել, այս միջոցին բոլոր Զէյթունիք կ'ուզեն պատերազմիլ բայց զէնքի նուազութիւնը և պարտւի պակասութիւնը եւ կեցուցին շատերը: Երբ Հաճի աղան իւր մարդերով երեսն կ'ելլէ զօրանոցը գրաւելու նպատակաւ, Բարթուղիմէոս վարդապետը և Հնչակեան անդամները միւս կողմէն և Ալապաշիք ձախակողմէն, Զէյթունիք անդակողմէն կը սկսին կրակել զօրանոցին վրայ, այս միջոցին Հայկական դրօշակները կը տնկին հետեւեալ տեղերը. առաջին դրօշակը զօրանոցին զբան առաջ Զրդը Ալիքսանի լեռան վրայ.

Զրդը Արիւսականի մօտ, Կրդը քիչ մը հեռու մէկ լեռան մը վրայ և կը սկսին պատերազմի: Այս միջոցին դրօշակակիր Մարտիրոս Եօղուհեանը կը հսկէր Յովհաննէս եղբորը հետ, յանկարծ զինուորին մէկը կը յարձակի դրօշակը ձեռք ձգել, Մարտիրոս 1 կապարով կը տապալէ զօրքը որ անշունչ կը մնայ և մարթիներ կ'առնէ ու զօրքը կը նետէ փոսի մը մէջ:

Առաջին օր մինչև երեկոյ կը պատերազմին և երեկոյն Միխայիլ աղբիւրը կերթան հաղարապետ Ղաաիր աղային տունը այրելու նպատակաւ, այրելու զացողներն են հաճի աղա Մերկէնեան, Կարապետ աղա Սիւրէնեան Աւետիք Տ. Ղաաիրեան, Սարգիս Շիլիկեան: Առաջադրուած կանուխ սկսան պատերազմի և երեկոյն ամէն ոք բանակովը մնացին իրենց տեղերը, իսկ երկրորդ օրը առաջադրուած կանուխ գային հետեւեալ անձերը, երկրորդ բանակի հաղարապետին տունը այրելու որ ասոնք էին հաճի աղա Մերկէնեան, Զօլախեան Փանոս, թէմէկէրեան Առաւուր, Թօզլիկեան Աստուր, Պօղճան Սարգիս, Ալմաճընըն Մամբը և այրեցին ու իրենց սեփականեցին այս տեղերը և զօրքերը լեզապատաւ կը փախէին, իսկ բաւական պատերազմելէն վերջը երեկոյ եղաւ իսկ Կրդ օրը առաջադրուած կանուխ նոցին ետեւ զանուղ տաճկաց տունները վառելու և ասոնք էին գայողները, Շամ Քէչիլեան Փանոս, Երզնմ Հայրապետ, Կէճուտէր օղլու Պետիկ, այրեցին մզկիթի քովի տունը, բայց մզկիթին մէջ գտնուած զինուորները զարնուցան ու մնան, միւս մնացած հայերը կը պօսան զօրանոցին որ անձնատուր եղէք թէ ոչ պիտի այրենք, ասոնք անձնատուր ըլլալու նշան լինիմանօթ մը արձակեցին բայց Զէյթունիք անտեղեակ էին այս նշանին, 1-2 ժամ վերջը զօրանոցէն պօսացին մենք անձնատուր եղած ենք մի արձակէք կապար, և այս լուրը անմիջապէս հաղորդուեցաւ Ս. Աստուածածնայ վանքը զանուղ Բարդուղիմէոս վարդապետին և Հնչակեան անդամներուն որոնք անմիջապէս եկան զօրանոցին դուռը պաշարեցին: Բարթուղիմէոս վարդապետը, հաճի աղա Մերկէնեանը և Շամ Քիչիլեան, Փանոսը և Հնչակեան անդամներէն Աղապին և Հրաչեան և միւս բնիկներու ըսին որ մենք զօրանոցին դուռը կերթանք բայց կըլլայ

որ մեզ կը գտնեն, դուք ամոր համեմատ չարթեցէք, եւ տեսանք որ վնաս չի գայ, ամոր վրայ միւսներուն նշան ըրինք քովերնին գալու եւ եկան, ամոր վրայ դորանոցին դուռը բացին եւ զինուորաց կիները դուռն հանեցին, կիները կուլային հարցուեցաւ իրենց թէ ինչու կուլաք, անոնք ալ ըսին որ մեր վնասուորները Սասնոյ կիներուն ինչ որ ըրին կը վախնանք որ դուք ալ մեզի աչնալէս կրնէք, անոր վրայ ըսին որ մի վախնաք Հայերը բարոյականի տէր են այդ տեսակ բաներ մեզմէ մի սպասէք բսելով քաջալերեցին թուրքաց կիները եւ հաւատարիմ անձանց յանձնեցին Ձէյթուն տանելու համար. երբ կիները կ'երթային Ձէյթունի եկեղեցիներուն զանգակները կը հնչէին ի նշան ուրախութեան եւ ամբողջ Ձէյթունցի կիները մինչեւ գերեզման եկան դիմաւորելու իրենց հիւրերուն եւ ցալին տարին իրենց տունները եւ հիւրընկալեցին: Իսկ գերի իյնող զինուորները խումբ մը Ձէյթուն տարին, մաս մը կառավարութեան պալատը նստեցուցին եւ մաս մըն ալ տունները ցրուեցին, զօրանոցի մարթինները որ 600 հատ էր, անոնք ամբողջը չունեցող Հայ երիտասարդաց բաժնուեցաւ եւ զօրանոցի 4 անկիւնը 4 թաղեցիներու բաժին ինկաւ, մէջի գտնուած սարանքները ասոր անոր ձեռամբ գրաւուեցաւ, ասոր վրայ անմիջապէս ժողով մը կազմեցին եւ Հնչակեան անդամները կանչուելով բսուեցաւ որ դուք մեզի ըսիք որ Սնդղիսէն օգնութիւն պիտի գայ ո՞ւր է, այս միջոցին Ձէյթունի իշխանները եկան զօրանոց եւ ըսին որ այս բրաժնիդ լաւ բայց դուք ըսիք որ ազգէն օգնութիւն պիտի գայ, ո՞ւր է, չեկաւ, եթէ այսպէս մնաք նե վերջը լաւ չէ ինչ պիտի ընենք, որ 600 օխտ պարութ հաճի սողային քով կար. եւ 200 օխտ Այնիսան Աւետիսի քով կար. այս ամենը 5-6 տուր մէջը կը լրանայ անկէ վերջը ինչ պիտի ընէք, վերջապէս հիմա 300 օխտ կիւվէրճիլէ միայն կայ եւ քիւքիւրդ ալ չիկայ որ պարութ չինուի, ալ ալ չեկաւ եւ հիշալ չմնաց Ձէյթունի մէջ, հիմա ինչ պիտի ընենք, վերջապէս որոշուեցաւ որ չըլլայ թէ դրացի թուրքերուն գալիք ինչու որ մենք կառավարութեան հետ ինդիր ունինք: Սյապէս որոշեցինք զօրանոցին մէջ գտնուած թնթանօթի սուսները գտնել եւ մէ-

ջէն ելաւ բաւական քանակութեամբ քիւքիւրդ, այդ քիւքիւրդները հաւաքելով մեր քով գտնուած կիւվէրճիլէն պարութ չինեցինք եւ այդ չինած պարութով սկսանք պատերազմիլ: Մեր ընկերները գացին դրացի գիւղերը թուրքերէն հաւաքեցին ամբողջ գէնքերը եւ չունեցողին յանձնեցին, եւ այս կարգադրութեան վրայ Հայերը հանդարտ մնացին մի քանի օր, եւ կրկին ժողով կազմեցին ու պարոն Աղասին եւ Հրաչեային ըսին որ դուք մի՛ գիտնաք որ Ձեր խօսքերուն հաւատացինք ու պատերազմիլ ելանք, արդէն մենք մի քանի տարի էր որ կ'ուզէինք պատերազմիլ ինչու որ կառավարութեան բռնած ընթացքը մեզ զգուցեցած էր, եւ Սասունի կտորածը որ լսեցինք՝ աւելի մեր սիրտերը բորբոքեցաւ պատերազմելու ու Սասունի վրէժը տանելու համար:

Ձէյթունցիք իրենց զիրքերը ամբացնելու նպատակաւ թշնամեաց դէմ ձեռք առած էին միջոցներ:

Միեւնոյն օրը հետեւեալ լուրը կ'առնեն Փանուզէն. թէ Փանուզի վերադերող Չուգուր-Հիսար գիւղի թուրքերը պատրաստուած են իրենց մէջ գտնուած 20 տուն Հայերը ջարդելու (այս 20 տուն Հայերը Փանուզէն եկած փոքրիկ գաղթականութիւն մըն են, եւ Չուգուր-Հիսարէն կէս ժամ հեռու կը բնակին) երբ Փանուզցիք կ'իմանան թուրքաց չար նպատակին անմիջապէս ժողով կը գումարեն եւ կ'որոշուի Պըլտրեան Գէորգ Էֆէնտին (Փանուզի միւստիւրը) մի քանի հագիով երթալ Չուգուր-Հիսար թուրքերը համոզելու համար. Հայ միւստիւրը կ'առնէ ընկերները կ'երթայ Չուգուր-Հիսար եւ կը յորդորէ թուրքերը, որ հանդիստ կենան, հասկցնելով մանաւանդ թէ Հայերը թուրք հասարակութեան հետ գործ չունին, կ'ուզեն հաշտ ապրիլ անոնց հետ, Հայերուն վէճը կառավարութեան դէմ է եւ այն, այսպէս յորդորելէ վերջը կը վերադառնան դարձեալ տեղերնին. երկու օր վերջը կը լսեն որ Չուգուր-Հիսարի թուրքերը դրացի Ձէրքեզներուն հրաւեր կը կարդան իրենց մօտ գտնուող Հայերը ջարդելու:

Երբ Փանուզցիք կը լսեն այս լուրը կրկին խորհուրդի կը նստին եւ կ'որոշեն 100 մարդով Չուգուր-Հիսար երթալ պէտք

եղածը ընել և գացող 100 մարդոց գլուխը այս հետեւեալ ան-
ձինքը կ'որոշուի: Հայ միւսիր Գէորգ Էֆ, Պրլաբրեանը, Չի-
նիկէօզ Հաճի աղա, Ալաճաճեան Մանուէլ աղա, Սէփէթճեան
Ալիքսան, Տնտեսեան Աւետիս աղա և միւս Ալաճաճեանները,
առնալ ուղղակի կը գիմնն Չուղուր-Նիսար գիւղը գիշերանց և
Չէրքէզներուն գացող անձերը բռնութեամբ ետ կը դարձունեն,
Հայերը կը հրամայեն որ անձնատուր ըլլան և զէնքերնին յանձ-
նեն, գիւղացիք դէմ կը կենան, ասոր վրայ կը հրամայէ միւ-
սիւրը փոխադարձ կրակ ընեն անոնց վրայ, ընդհարում մը
տեղի կ'ունենայ և թուրքերը անձնատուր կը լինին, ոմանք
ալ այլեւայլ տեղեր կը փախն: Միւս մնացած թուրքերէն 40
հոգի կապել տուաւ և հետը առաւ զէնքի Չէյթուն տանելու
նպատակաւ, բայց ճամբան խորհուրդ ըրին որ եթէ Չէյթուն
տանինք իշխանները կրնայ ըլլալ որ արձակին այս թուրքերը,
մենք այսչափ աշխատինք առնալ ձեռք ձգելու համար և
ազատ արձակուին, այս մերին դործին չիզար ըսելով կ'որո-
շեն որ մեռնեն, և ճանապարհին վրայ եղած միջոցին հրա-
ցանի կը բռնեն 40 թուրքերը, հոն փոսի մը մէջ ձգելով կու-
գան Ֆոնուզ՝ եղած եղելութիւնը կը պատմեն միւս ընկերաց:

Այս միջոցին նամակ մը կուգայ Եէնիճէգուլէի մէջ գրու-
նուած Լատինաց վանքի վանահայր Մանուէլ վարդապետէն
Հայերէն գրուած, որ թուրք զինուորներու ձեռքով Հայք
Սարկադորի և ուրիշ 12 անձանց ողջ ողջ պըրուած և վանքը
ուսարի տըրուած ըլլալը կը ծանուցանէր և անմիջական օգնու-
թիւն կը խնդրէր ու կ'ըսէր թէ հակառակ սրբազային իրենք
ալ անխուսափելի կորստեան պիտի մասնուին:

Եկած նամակը ի լուր ժողովրդեան կը կարգացուի և կ'ո-
րոշեն երթալ օգնել անոնց:

Իսկ Չէյթունի հետեւեալ հերոսները կը պատրաստուին
Տէօնկէլ գիւղի վրայ յարձակելու, գացող անձինքը այս հե-
տեւեալներն են, Ծամ Բէշիշեան Փանտը, Սիւնկիւնեան հաճի
Վարդեպետը, Երկանեան Հաճի Յակոբը, Սիւնկիւնեան Կա-
րապետը և այս 4 քաջասիրտ հերոսներու հրամանին տակ 100
երիտասարդներ կային, երբ Տէօնկէլ կը հասնին, լուր կ'առնեն

որ զինուորները Եէնիճէ Գալէ գացած և շատ մը վնասներ
հասցուցած են, անմիջապէս Եէնիճէ Գալէի վրայ կը դառնան
Չէյթունցիք և հոն կը հանդիպին Բարթոլոմէոս վարդապետին
իւր մարդերովը, և կըսկսին զինուորաց հետ կուտիլ, զին-
ուորները կը տեսնեն որ Հայոց դէմ չախտի կարողանան դէմ
դնել կը փախն: Հայերը Լատինաց վարդապետները միաբան-
ներով հանդերձ և գոյքերով Չէյթուն կը փոխադրեն:

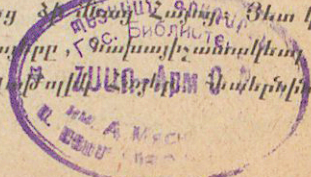
Այն գիշեր թուրք զօրքն ալ Մուճուք-Տէրէսի կոչուած
Լատինաց վանքը կը գտնուէր. այս երկու վանքերու հեռա-
ւորութիւնն էր 2 ժամ և մէջտեղը կը գտնուէր բարձր բլուր մը:

Հետեւեալ օրը Հայերը բլուրին մէկ կողմէն վեր կը բարձ-
րանային թուրքաց արշաւող խումբը գտնալու և անոնց լաւ
դատ մը տալու նպատակաւ, իսկ թուրք զօրքը միւս կողմէն
կը բարձրանար ուրիշ գիւղերու վրայ իւր արշաւանքը շարու-
նալէլու համար: Եւ ահա բլուրին վրայ յանկարծ իրարու կը
գիմաւորեն մէկ քառորդ ժամու հեռաւորութեամբ, ու պատե-
րազմն սկսաւ երկուստեք, սաստիկ կատաղութեամբ. թուր-
քաց դիրքն աւելի նպատաստը էր, քան Չէյթունացոց և
Ֆոնուզոցոց, առանց կորուստի: այնպէս որ Հայու մը քիթն
անգամ չարիւնեցաւ, իսկ թշնամին 8 ժամ տեւող կուռն
մէջ 41 դիակ և 10 վիրաւոր թողլով ի փախուստ դարձաւ:

Եթէ Չէյթունցիք պէտք եղածին չափ զէնք և այլ սաղ-
մամթերք ունենային այս կուռն մէջ՝ ամենայն յաջողութեամբ
կարող էին մինչեւ Մարաշ իջնել, ինչպէս որ նոյն պայմաննե-
րով Անտրուէն ալ մինչեւ Չարուպազարի և անտի Սիս կը
հասնէին:

Այս փառաւոր յաղթութիւնը տեսնելով, խումբ մը փա-
խրատականներ ձիերով Լատինաց մէկ վանքին գոյքերը կը
փախցնէին: Իսկոյն մի քանի Հայեր՝ անոնց ետեւէն հասնելով
բռնեցին զանոնք ու բոլոր կողոպուտները ետ առնելով, երեք
թուրք ալ վանքին դրան առջեւ բերին ստաննեցին: Իբրեւ
կողոպուտ այս պատերազմին՝ վեց ձի մնացաւ, Յետ կու-
ւոյն, երբ կը վերադառնային Հայքը, Գոսալայիշանովեան ձու-
րին մէջ ապաստանող Հայ և Կիլիկիացի զինուորացիներն ա-

28317-62



ուած ողջամբ հասուցին Ձէյթուն: Իսկ Հայոց մեկնելէն յետոյ Թուրքերը Լատինաց վանքերը և Հայոց եկեղեցիները ու գիւղերը այրեցին մոխիր դարձուցին: Հայր Սալվատորի նահատակուիլը նոյեմբեր 8ին, իսկ Ենիճէ Գալէի կռիւը նոյեմբեր 9ին էր, իսկ Թուրքերը այրեցին վերայիչեալ հայ գիւղերը նոյեմբեր 10ին:

Հայ պատերազմիկները հազիւ հասած էին իրենց տեղերը, յանկարծ լուր եկաւ Ձէյթուն և Փոնուզ թէ Կապանի մօտ տաճկի գիւղի գիւղապետ Տուրաուպէկը հայ աղջիկ մը բռնի տանկցնելով ուրիշ թուրքի մը հետ կը պատկէ, երբ այս լուր կը տարածուի Ձէյթունի մէջ, ամէնը մէկ կը զայրանան ու կուռչեն որ երթան Տուրաու պէկը զարնեն և աղջիկը ազատեն, գացող անձերը ասոնք են, Ձէյթունէն Մեղիկէն հաճի Յովհաննէսը, Պապիկ փաշայի ազան Աւետիսը, Փոնուզէն Չինիկէօգլան Պետրոսը, 40 երիտասարդներով տաճկի գիւղը կը մտնեն ու Տուրաու պէկը կուղեն գիւղացիներէն, անոնք ալ կը պատասխանէն որ հոս չէ այլ փախած է, անոր վրայ Տուրաու պէկին տունը թալանի տալերնուն վերջը կայրին և հետը 3 տուն ալ կայրի և 30 զենք ալ առնելով աղջիկը կառնեն տաճկաց ձեռքէն և կուղեն որ ամբողջ գիւղացին մնացնեն և գիւղը վառեն, այս նպատակներն ալ հաճութիւն չեն տար Ծամ Բէշլիւեան Փանտըր ու պարոն Ապահը և Կապանի քահանաները, անոնց սիրոյն համար ուրիշ վնաս չի տալով կը վերադառնան ամէն ոք իւր տեղը:

✚ Չուգուր-Հիսարի թուրք փախտասկանները սոսկալի գոյնելով նկարագրեցին Ձէյթունցոց և Փոնուզցոց արարքները՝ ամէն կողմ գրգռելով թուրքերը, մասնաւորապար Եայճօղլու տէրէպէյին, որ լազմաթիւ պաշը պօզուքներ հաւաքեց գլուխը ու եկաւ Շիվիլիկի կողմած հայ գիւղին վրայ, Անտրունի գաղմագամութեան տակն է՝ անկէ երեք ժամ հեռաւորութեամբ և կուղէր այն տեղը հայերը ջարդել Չուգուր-Հիսարցոց վրէժը լուծելու համար: Հայերը աղաչեցին, որ այդ չարքը չի գործէ իրենց դէմ, վասն զի իրենք տէրութեան հաւատարիմ են, եթէ հաւատարիմ էք յանձնեցէ՛ք ուրեմն զէնքերնիդ ըսաւ պէյը:

Ո՛չ պատասխանեցին նոքա, չենք կուռիւր ձեր հետը, բայց չենք ալ յանձնէր զէնքերնիս:

Այս պատասխանին վրայ թուրքաց կողմանէ սկսաւ հրացանաձգութիւնը, Հայերէն ալ տուներու և պատնէշներու ետեւէն փոխադարձաբար կրակ ընելով անոնց վրայ կուռիլ սկսան և կուռնելնուն գլուխը այս հետեւեալ քաջերը կային, Շիվիլիկի քահանան, Սարը օղլան Սարգիսեան Խաչէր էֆէնտին, Շիվիլիկցի Յակոբ, Խուրիկեան Կարապետ, տէլի Խաչեր, և ամբողջ գիւղացին իմաստն ըլլալով երեք օր անդադար կուռեցան և այս կուռոյն մէջ երեք պատուաւոր Չէրքեզնէր սպաննուեցան և անոնց զէնքերը Շիվիլիկցիք առին, այս կուռոյն միջոցին ամբողջ Շիվիլիկցի կիները փախան Պոնուզ գիւղը գացին:



ԱՆՏՐՈՒՆԻ ԳՐԱԽՈՒՄԸ

Երբ իմացան թէ Անտրունի գամագամութեան կեղբոնը 150ի չափ բանտարկեալ Հայեր կան զորոնք Թուրքերը պատուաւորաւ են սպաննելու եթէ չաղատուի: Ուստի արդէն գտնուած Հայերուն վրայ 100ի չափ Շիվիլիկցիներ և 100 ալ Ձէյթունցիներ, Եէնիախանեան նշան աղա, Չօլախան Փաշան Կարապետ էֆ., Վարդապետին հետ ի միասին օգնութեան եկող Հայերը յաւելցնելով գրեթէ 300 հոգւով գնացին Անտրունի մէջ գտնուած բանտերը ազատելու Թուրքաց ձեռքէ:

Եւ երթալու վրայ էին յանկարծ դէմերնին ելան Թուրքաց խուժանը գլուխնին ունենալով Ապաղ Օղլու Տուրաու պէյը և Եուսուֆ չաուշ, մի քանի Չէրքէզ պէյեր և սկսան Հայոց վրայ կրակ ընել. և մերացինք փոխադարձ կրակեցին և արդէն անձուրաց զինուորներ էին մէկ ժամու չափ ամենայն քաջութեամբ կուռելէ յետոյ սաստիկ տկաղակներով յարձակեցան Թուրքաց վրայ, որոնք իրենց զիրքերը թողլով փախան:

Այս միջոցին յանկարծ յարձակեցան Հայերը Ապաղ Օղլու Տուրաու պէյին և Յուսուֆ չաուչին և ասոնց նման Ձէրքէզ-նէրուն վրայ, հրամանատարութեամբ Ենիտիւնեա Նշան աղաի, Չաքքըրեան Փանոսի, Թէամէքէրեան Ասատուրի, Արաճաճեան Մանուէլի, Աշըգ Նշանեան Պէտոյի, Չինիկէօղեան Հոճիի, Բար-զադիմէոս վարդապետի, գնդակներով տապալեցին գետին, երբ Թուրք խուժանը տեսաւ իրենց պէյերուն սպանուիլը, սիրտերնին վախ ինչպով իրենց տեղերէն փախան և Տուրաու պէյին ձին Թէամէքէրեան Ասատուրը և Յուսուֆ չաուչի ձին Չօլաքեան Փանոսը առին և կառավարութեան պալատին վրայ քաշելով դրաւեցին ու բանտարկեալ Հայերը ազատեցին։ Երբ տեսան իրենց ազատարարը անրացատրելի ուրախութեամբ լեցուած կը համբուրէին ղիրար։ Եւ անդ կային խումբ մը կիներ իբր գերի, անոնք ալ ազատելով իրենց հետ առին, և վերջէն դացին կառավարութեան մէջ գտնուած զրամարկը կտարելով մէջի դրամները բաժնեցին և յետոյ կառավարութիւնը այրեցին ու հետանալով վերադարձան ամէն ոք իւր տեղը։

Կ. Պոլսէն բարձրագոյն հրամանաւ 2 գումարտակ կանու-նական զինուորով Ալի պէյ (վերջէն փաշա եղաւ) եկաւ իջե-վանեցաւ Սիսնէ Կապանի մօտ։ Երբ տաճիկ զիւղը Տուրաու պէյին տունը այրեցին, Ձէյթունցիք ասկէ բոլորքուած Թուր-քերը դացին Ալի պէյին ամբողջը պատմեցին և առաջնորդեցին Ալի պէյի բանակը Կապանի վերի կողմը Սէօյիւթլիւ, ըստած տեղը գիշերանց, իսկ առաւօտուն կանուխ սկսաւ կրակել Կա-պանի վրայ և զինուորը արձակեցան ու բոլորովին բնաջինջ ըրին, և մէջը գտնուած Շամքիշիւեանը և Պր. Ապաճը հազիւ կ'ազատին։ Այս լուրը հեռագրի արարդութեամբ Ձէյթուն կը հասնի և անոնք ալ անմիջապէս խորհուրդ կ'ընեն որ ամբողջ Ձէյթունցիք ոտքի ելան Կապանի վրէժը առնելու համար, Ալի պէյի բանակներու դէմ կուռինք ըսելով մեծ և փոքր իշ-խանք և հասարակ ժողովուրդը ոտքի կ'ելլեն և կուգան ձեռ-նուղէն 2 ժամ հեռու Կէնճի անուն կիրճին մէջ կը հաւաքուին և լուր կը զրկեն Բարթոլիմէոս վարդապետին որ իւր մարդե-րը առնելով Կինճի գայ, նա այս լուրը առնելուն պէս կուգայ

Կինճի և խորհուրդ կ'ընեն մաս մը տաճիկ զիւղը երթալ Թուր-քերը կոտորելու համար, և որոշեալ անձերը իւր մարդերով կ'ուղղուի դէպ ի տաճիկ զիւղը և 4-5 խումբի կը բաժնուին այսպէս. արեւելեան կողմը հաճի աղա Մերկէնեանը, արեւ-մըտեան կողմը Շամքիշիւեանը, հիւսիսային կողմը հաճի Յով-հաննէս Մերկէնեանը, հարաւային կողմը Տրդ խումբ Ենիտիւն-եա Նշանը իւր մարդերով և Աւետիք Տ. Ղազարեանը։ Բար-թոլիմէոս վարդապետը և Ձէյթունի իշխանները Սիւրէնեան Կարապետ աղան զլուխ անցնելով կուռող բանակները կը հըս-կէին տաճիկ զիւղի մօտ բլուրի մը վրայ կայնած, այս միջոցին Կապանէն Թէամէքէրեան Ասատուր, Բասիլոսեան Յարութիւն աղա, Չօլաքեան փանոս ձիով կուգային, ճամբուն վրայ կը տեսնեն Տէճիւք Մէհմէտ անուն վատր. Թէամէքէրեան Աս-տուրը հրացանը քաշելուն պէս մէկ կապարով Մէհմէտը կը զարնէ, և նոյն ժամուն Ալի պէյի բանակը Կապանի ետեւէն կ'ելլէ տաճիկ զիւղը գալու համար, Կապանի և տաճիկ զիւ-ղին մէջ զինուորներուն գալը երբոր Մերկէնեան պապաղան կը տեսնէ որ բանակը կուգայ կոր, իւր մարդերով կը դիմա-ւորէ կ'սկսի պատերազմի, նոյն ժամուն Բարդուղիմէոս վար-դապետն ալ կուռին կը ձայնէ հաճի աղա Մերկէնեանին թէ զինուորները կուգայ զգուշացիր, հաճի աղան անմիջապէս վեր կ'ելլէ կը տեսնէ որ տակաւին հեռու է, կրկին վար կ'իջնէ մնացեալ տունները այրելու և հոն գտնուող իր մարդիկը հա-ւաքելով հետը կ'առնէ վեր բլուրը կը տանի և գերի ինկած տաճիկ կիները թող կուտայ, կը ձայնէ Մերկէնեան պապա ա-ղային որ եկուր մանք կ'երթանք կոր տէյի, նա ալ իր մար-դերովը կուգայ բլուր, ամէնը մէկ կը հաւաքուին ու կը մեկ-նին անկէ ուղղակի Ֆանուզ կը հասնին իրենց հայկական դրօ-շակով և Կէնճի եկած ժամանակին 1000 տունի չափ զիւղա-ցիներ հոն հաւաքուած էին, հաճի աղա Մերկէնեանը կ'ըսէ որ հոս մի կենաք Ալի պէյը իւր մարդերով կուգայ կոր ձեզ կը կոտորէ գիտցած ըլլաք ըսելով կը մեկնի իր մարդերով դէպ ի Ձէյթուն։ Հոն գտնուած Հայերը այս տեղերէն էր, որ գիշե-րով եկած էին Կոկիսանի կողմէ։ Կէօքսիւն գիւղացիք 40 տուն։

Տէֆրմէն աւերէսի 50 տուն: Կէօլփուհար 20 տուն: Քիրէճ-
փուհար 90 տուն: Դաշօլախցիք 100 տուն: Եւ առաւօտ կա-
նուխ: Նաճի Նազարէթ Մըխնեան Զէյթունցին, Կոկիսոնի թուր-
քերը կը բռնեն և կ'ըսեն որ դուն մի փախիր եկուր թուրք
եղիր քեզի կ'ազատենք, այն ալ չընդունիր, անոր վրայ կը
սպաննեն:

Մինչդեռ Ալի պէյի բանակը Փանուզի կողմէն այսպէս կը
յառաջանար Զէյթունի վրայ, անդին ալ Մուստաֆա-Րէմլի
փաշա ալ իւր մեծ բանակովն Ջահան գեան անցնելով եկած
բնակած էր Վարդանիւր կոչուած բլուրին դիմաց՝ Զէյթունէն 5
ժամ հեռու որութեամբ:

Կը մօտենար վճռական ժամը, յորում պիտի որոշուէր
Զէյթունին ճակատագիրը՝ յաղթութեամբ համեւելու իւր ցան-
կացած ազատութեամբ կամ պարտութեամբ ամէն ինչ կորու-
սանելու, անցեալ փառքը, ինչպէս և ապագայ յոյսը, մանա-
ւանդ ներկային մէջ վայելած իրենց անասման ազատութիւնը,
չնորհիւ Հայկական նորահաստատ վարչութեան, որ հիմնուած
էր իրաւանց արդարութեան ու հաւատարմութեան սկզբունքնե-
րուն վրայ: Ուստի բոլոր ժողովուրդը ոգեւորուած պատրաստ
էր իւր անձը զոհելու ի պահպանութիւն այս երջանկաւէտ ու
բարեւար դրութեան:

Որչափ մեծ էր թշնամոյն նիւթական ոյժը, նոյնպէս և
աւելի ևս մեծ էր Հայոց բարոյական ոյժը, որ կ'ապահովէր
իրենց վերջնական յաղթանակը: Այս բարոյական ոյժը կը ներ-
շնչէր իրենց դարաւոր պատերազմական ոգին, երկրորդ՝ կրօ-
նական անկեղծ ու Ջերմեռանդ հաւատքը, որով Զէյթունն ան-
մատչելի և անընդարարելի կը դառնային չնորհիւ Նախախա-
մական բացառիկ աշտապանութեան, երրորդ՝ քահանայից ազա-
տասիրական ոգւով տուած քարոզները, մանաւանդ մինչեւ
այն վայրկեանին զոնադան կէտերու վրայ մղուած մասնաւոր
պատերազմներու մէջ իրենց ունեցած յաջողութիւնը:

ԵԶԻՏԼԷՐԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Ս. ՓՐԿԻԶ

Զէյթունցիք լուր տուին որ Մուստաֆա Րէմլի փաշայի
բանակը եկած է Ջահան գեան կ'առաջանայ կոր Զէյթունի
վրայ, այս լուրին վրայ քաղաքի ամբողջ եկեղեցիներուն զան-
գաղը հնչել սկսաւ, կին և աղաք Ջերմեռանդաբար լալով և-
կեղեցի գնալ սկսան խումբ խումբ առ Աստուած աղօթելու և
աղգին ազատութիւնը ուզող հայ երիտասարդները գէնքերնին
առնելով սկսան իրարու կոչում ընել պատերազմի դաշտը:

Գացին Ս. Փրկիչ և այս հետեւեալներն էին. Սիւրէնեան
Կարապետ աղա, Մերկէնեան հաճի աղա, Փապուչճի Ղազար,
Ջաքեան Փանոս աղա, այս 4ը ձիաւոր էին, իսկ Խումբուեան
Մանուկ, Ազարեան Պօլոս, Մերկէնեան Եղեկիէլ, Օտաճի Յա-
րութիւն այս 4ն ալ հետիոտն էին, և աղօթելուն վերջը և-
լան Ս. Փրկիչէն դուրս, հոն բանակող զինուորներէն Հայերէն
գիտցող թոխաղաղ Պուշամցի զինուորը կը կանչէ լսելով՝ Կա-
րապետ և հաճի աղաներ հոս մեր քով եկէք, տանք ալ կը
պատասխանեն թէ վաղը կուգանք, և սկսան գէնք պարպել
անոնց վրայ, փոխադարձ անոնք ալ մեզ կը պարպէին գէնք,
այս միջոցին կանոնական զինուոր կուգար և մենք առկաւին
կը պարպէինք գէնքերնիս անդադար, այս միջոցին Զէյթունէն
Սիւրէնեան Խաչիկ աղան խումբ մը երիտասարդներով մեզ օգ-
նութեան եկաւ:

Թուրքաց բանակը երբ տեսաւ որ մեզի օգնութիւն եկաւ,
Րէմլի փաշան հրաման կ'ընէ տաճկաց պատերազմի զրօշակը
բարձրացնել. մեզի լուր եկաւ զրօշակին պարզուիլը և մենք
ալ խորհուրդ բրինք զրօշակին գալնալու, Սիւրէնեան Կարա-
պետ աղա, Մերկէնեան հաճի աղա, Ազարեան Նազարէթ,
Խումբուեան Մանուկ, այս չորսերնիս մէկ զրօշակակիր անձը
գէնքի զօրութեամբ փախուցինք անկէ և յարձակեցանք առջի
նստած տեղերնուն վրայ և անկից ալ փախուցինք և Ս. Փր-
կիչը ապաստանող անձերը մեր զրաւման տեղը եկան և մեր
դէմ բռնակեցան կանոնական զինուորը և թալան թէփէ ա-

նուն կիրճին վրայ . Բաախոսեան պապա աղան, Չօլաքեան Փանոսը և իրենց հետ բաւական քաջ մարդերովը : Վերի թաղի քաջերը սանդղիի աղբիւրին վրայ կայնած կռուող հայ խումբը կը պահպանէր զինուորացի դէմ . այս միջոցին այնտեղ զանուող հայ զիւղացիները իրենց ինչքերովը փախան Զէյթուն անպատանեցան հանդերձ ընտանեօք :

Երկրորդ առաւօտ ամբողջ հայ խումբը խորհուրդ ընելով ստպէս բաժնեցին բանակին դէմ կռուելու . Բաախոսեան պապա աղա, Նազարէթ չաւուշ, Կիւլվանոսեան Նազարէթ աղա, Ասմընեան հաճի Յարութիւն աղա, Մարաշլը Մանուկ և ասանց հետ 300ի չափ երիտասարդներ գացին Էշէկ Մէշտանի բաւած տեղը թուրքաց բանակի դէմ . իսկ երկրորդ հայ խումբը Շամքիշեան Փանոս, Պալեան Սարգիս աղա, և ասանց հետ 250ի չափ երիտասարդներ գացին Եղիառլի կոչուած տեղը թուրքաց բանակի արեւելեան կողմը : Իսկ երրորդ հայ խումբը Սիւրէնեան Կարապետ աղա, Մերկէնեան հաճի աղա, Ասատուրեան Սարգիս աղա, Նազարէթ չաւուշին եղբայրը Սարգիս աղա, Սինկինեան Մանուկ, Մերկէնեան հաճի Յովհաննէս, Ենիախնեա Նշան աղա, Շիպինկելի Սարգիս, Ազարեան Նազարէթ, Մերկէնեան Նազարէթ, Ենիախնեա Սանիան աղա, Ենիախնեա Եղիա աղա, Մերկէնեան պապա աղա, Աբարդեան Կարապետ, Պապիկեան Աւետիս : Ուզարի գլուխ կոչուած տեղը թուրքաց բանակի դէմ արեւմտեան կողմը այս անձանց հետ 60-70ի չափ երիտասարդներով բանակած էին, և առաւօտէն սկսանք պատերազմիլ մինչեւ ժամը 8, իրենք բաւական չափուոր էին, իսկ մենք չափ քիչ էինք, ասոր հակառակ իրենց կապարը առ ոչինչ կ'երթար, բայց մեր կապարը ընտ պարտալ չէր ելլեր . այս ստատիկ կռուոյն զոհ եղաւ Երկանեան Վարդուար, Սուքիասեան Պապիկ, Մարաշլը Մանուկ, Ենիախնեա Պապիկին աղան, և 10ի չափ ալ վիրաւոր ունեցանք : Կանոնական զինուորին դէմ չկարողացանք կատարեալ պատերազմիլ և ետ քաշուեցանք, այս միջոցին մեզ դիմաւորեցին Երկանեան Տ. Կարապետ Աւագ քահանայն, Բաախոսեան Կարապետ աղան, Շովրոյեան Ղազար իշխանը և ը-

սին որ խնչու ետ կը նահանջէք, քաջի պէս պատերազմեցէք և զօրանոցը մտէք, թէ դուք ձեզ պաշտպանած կ'ըլլաք և թէ թշնամոյն դէմ հանդիստ կը պատերազմիք ըսելով զմեզ քաշալերեցին և անոր վրայ Մերկէնեան հաճի աղա ու Շամքիշեան Փանոսը և Մերկէնեան հաճի Յովհաննէսը իրենց հետ 50 երիտասարդներ զօրանոց մտան :

Իսկ միւս մէկ Հայ խումբը վանքի մօտ Ենիախնեա Եղիա անուն հերոսը կը կռուի կատաղի մինչև երեկոյ . կանոնական զինուորին հետ : Իսկ միւս Հայ խումբը Նազարէթ չաւուշի մազարան կը մտնան ու զինուորացի հետ կը պատերազմին . այս մեծ խումբին գլուխը անցած էին Մերկէնեան Պապա աղա Ենիի ախնեայ Աւետիս, Մերկէնեան հաճի Յովհաննէս և եղբայրը (որ մնաւ կռուի ժամանակ), Մերկէնեան Նազարէթը, Ենիախնեա Ստեփան աղա Ենիախնեա Կարապետ աղա, Միխայէլեան Կարապետ, Բիրինչեան Նազարէթ, մինչև երեկոյ, բայց զինուորի զօրութիւնը խիստ լինելուն, Հայերը իւրեանց տեղը ձգելով վանք իջան, և ասանց տեղը զինուորները զրուեցին :

Իսկ միւս զինուորական մեծ բանակին հետ կը կռուէին, այս հետեւեալ քաջերը իւր մարդերով Սբ. Փրկչի ճամբուն վրայ : Հայ խումբին կը կատարէին Պալեան Սարգիս աղա, Տէրճընեան Խաչէր, Բրլլըճ օղլու Աբրահամ, Մախատմը Գէորդ, Տ. Ղազարեան Աւետիք, Չաքրեան Փանոս, Իօքսիզեան հաճի, Տէրէնթ օղլու Մանուկ, Մերկէնեան Խաչէր, Երկանեան հաճի Յակոբ, Գիւրէլեան Ղազար, Սիւրէնեան Խաչէր աղա, Պօյիւմեան Յակոբ, Մրիսի Մարտիրոսեան Փանոս, Պօյաճեան Խաչէր, այս պատերազմը տեւեց մինչև երեկոյ և յաղթանակը Հայոց կողմը եղաւ . զինուորները այլեայլ տեղեր փախան երբ զինուորացի փախուտը կը տեսնէ Մուսթաֆա Բէմլի փաշան, անմիջապէս հրաման կ'ընէ մեծ բանակին որ Հայ պատերազմիկներուն դէմ կենան . այս հրամանին համաձայն կանոնական զինուորը կը քաջալերուի ու կատաղաբար կը կռուի, այս կռուոյն Հայերը կը տեսնեն որ պիտի յաղթուին կը ձգեն տեղերնին կը փախչին . արդէն ժամանակը երեկոյ եղած էր կռիւը կը դադրի, մեզմէ նահատակուեցան 2 քաջ Հայեր :

ՖՈՆՈՒԶԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Այլի պէջը Կապանի հայերը ամբողջը մէկ կոտորելէն վերջը կառաջանայ դէպի Ֆոնուզ . և բանակը երկուքի կը բաժնէ , 20000ը Ֆոնուզի վերի թաղ կոչուած կ'իջեմանի իսկ 15000ը Դրախտիկ կոչուած լեռան վրայ կուգարկէ , և կսկսին Ֆոնուզի վրայ ամրակածել . իսկ Ֆոնուզցիք 40 երիտասարդներով գլուխներն ունենալով Պըլտրեան Գէորգ է . ֆն և Տնտեսեան Աւետիս աղան դէպի վերի թաղ կոչուած զինուորաց հետ կը կուտին : Իսկ Դրախտիկի զինուորաց հետ 30 երիտասարդներ գլուխներն ունենալով իրր կառավարիչ Զինիկէօղեան Պետրոսը և եղբայրը հաճին այս անուշի պատերազմը տեղի ունեցած միջոցին : Ֆրոնուզէն 1 ժամ հեռաւորութեամբ Կոչող անուն գիւղի կողմէն Ֆէյլի և Մէհմէտ երկու չէրքէզ պէյերը իւրեանց քով 600 ի չափ չէրքէզներով և 400 ի չափ ալ թուրք խուժաններով դէպի Ֆոնուզ կառաջանային , այս միջոցին կուգային Ֆոնուզի օգնութեան համար Թանրբէն Մէրիկէնեան Կարապետ աղան հետը ունենալով 40 քաջ Զէյթունցիք , կը հասնին Ս . Կարապետ վանքին քով վանաց Հոս կոչուած տեղը , երբ կը տեսնէր չէրքէզներու դէպի Ֆոնուզ առաջանալը կսկսին կրակել չէրքէզաց վրայ , և մի քանի չէրքէզ կը մնանինէ հտ կը կենան ու կը փախն , այս փախուստէն Ֆոնուզի մէջ գտնուող Հայերը կը քաջաւերուին , այս միջոցին Ֆոնուզի ժողովուրդը Խըսէս կոչուած տեղը կապտատանին , և Կիրճ անուն տեղը գտնուած հայ գիւղացիք կը փախն Զէյթուն , այսպէսով հոգինին կազատեն մաս մը անձինք : Եւ միւս մնացածները կը փնտուրն զինուորաց ձեռամբ Դրախտիկի վրայ գտնուած զինուորները կառաջանան Ֆոնուզի վրայ , և տանց դէմ գտնուող Հայերը հտ կը քաշուին :

Անդ պահուրտած էին Ալաճաճեանի կինը և աղջիկը , զինուորները կը գտնան պահուրտած տեղէն և կը տանին իրենց հրամանատարին ու կը յանձնեն : Ասոնք խօսք մէկ կրնեն մայր և աղջիկ որ մենք մեր պատուոյն համար մնանինք տեղի լու է ըսելով կառավարիչէն հրաման կուզեն պէտքերնին հագալու

համար , նա ալ կ'ըսէ այս անկիւնը գացէք պէտքերնիդ հոգացէք ըսելով աղատ կ'արձակէ , այս մայր և աղջիկ ժայռին վերէն ինքզինքնին վար նետելով կապանուին երկուքը մէկ իւրեանց պատիւը չաղարտելու համար :

ՄԻԽԱԼԻ ԱՅՐՈՒՄԸ

Երբ Ֆոնուզը , կը մտնայ կանսեական զինուորը և իրենց ընտթեան համեմատ դալան ընելէն ու Ս . Կարապետ վանքը այցելէն վերջը կառաջանայ բանակը դէպի Միխալ գիւղը և անդ կը բանակի ու կսկսի Միխալ գիւղը այրել , Զէյթունցիք զօրանոցին մէջ ապստամնած էին այն միջոցին , կը տեսնեն թէ Միխալը կ'այրէր ու կը հասկնան որ Այլի պէյի բանակը հասեր է Տըզադլին գլուխը :

Զօրանոցի մէջ գտնուած քաջերը խորհուրդ կրնեն որ Այլի պէյի բանակի դէմ պատերազմին և կ'որոշուի այս անձինքը Կարկաղար թաղէն Եաղուպեան Ասատուր աղա , Եաղուպեան Լեոն էֆ . Թողլիք Ասուածատուր , Ուսկան Խաչեր , Խուս հաճի Կարապետ , Բաջ Փանոս , Թօղոլիք Խաչեր , Քիւչլիք Մնացալեանի աղան , Գա՛րամանեան Փանոս , Սիւրէնեան Կարապետ աղա , Մարամ Պօղոս , իսկ Սիւրէնեան թաղէն , Մէրիկէնեան Պապա աղա , Խուրմէնեան Մանուկ , Շիվիլիկեան Սարգիս , Զօլաքեան Փանոս , Ասուրեան Զէքիմ , Պարութճի Փանոս , Աղճա Պապա , Խեուիք Պօղոս , և իրենց հետ աւելն 400 երիտասարդներ , ճամբայ ելան , Գարձու անուն տեղը հասան :

Զիշդ Այլի պէյի բանակի դէմ , և սկսան սաստիկ պատերազմի միջեւ երեկոյ Զաթալ քարին հետը , և անդ գիշերեցին Զէյթունցիք : Բաց մէկ մաս մը բաժանեցին միւս ճամբան արգիլելու համար և գացին Սուլախ Տատային առջև պառկեցան , այս խումբին գլուխը կայնող հերոսներն են Մերիկէնեան Կարապետ աղա , Ճէրահեան Մանուկ , Պուրումեան Գողոր , Կէլճիկեան Ասատուր , այս քաջերը թէ Հոյ խումբը կը պահպանէին և թէ թշնամին կը դիտէին առաջ հանցնելու համար : Միւս

առաւօտ կանուխ սկսան պատերազմիլ և այնչափ ստատիկ կուռեցան որ գրչաւ չեմ կարող պատմել : Հայերը յաղթուելու վրայ էին ձգեցին փախան և այս պատերազմին մէջ նա հատակուեցան : Մերկէնեան Պապա աղա , Խուժրուեան Մանուկ , Խէուրթ Պօղոս , Խարախոճէն Վանուսկոնց Խըրտղայ , Ազատ Պապա , և մի քանի երիտասարդներ :

Եւ Միւս գումարտակը կուռելով եկաւ քարին գլուխը , իսկ փախչող խումբը Կէյիք Օղլուի կիրճին վրայ հասան և թշնամին անկէ չանցուցին 1-2 ժամ դադար ընկնուան վերջը : Չէրքէզ Մէհմէտ պէյը գլուխը վեր առաւ Հայերը զիտելու նպատակաւ , յանկարծ կապար մը գալով Մէհմէտ պէյը տապալեց ի գետին շնչառապաւ , որ հասած էին Շախնեց աղբիւր կոչուած տեղը , և Ալի պէյը շուարեցաւ ինչ ընելը , բայց զինուորները անգաղար կուռելով կ'առաջանար դէպի Ձէյթուն և եկան հասան Քերեդիներ , և Ալի պէյի հրամանաւ Քէյիք Օղլուն լարեցին թնթանօթի նետելու համար Ձէյթունի և սկսաւ ուժակոծել Ձէյթունի վրայ 4 թնթանօթով : Հայերը սկսան զօրանոցի դռնէն ուժակոծել Ալի պէյի բանակին վրայ , և թնթանօթ լեցնելու կերպը ցոյց կուտայ Մարաշցի Յակոբ Հա-ցագործ և Գրիգոր Սէմէրճին , իսկ արձակողները Հաճի աղա Մերկէնեան և Շամ Քէչիշեան Փանոս , Սիւրէնեան Թաղէն Ճարարեան Յակոբը էր : իսկ զօրանոցին ներսէն ուժակոծողը Երեքին : Սինկինեան հաճի Յարութիւնի աղան Կարապետը , Պօս-տանեան Խաչի , Մարկոս Քէչիշեան Թորոս , Չաքրեան Արապին աղան Գէորգը , հաճի Թորոս Միսեան , Եղիայ Պոստանին-եղբար (եղբայրը պատերազմի ժամանակ մեռաւ) և այնպէս լարեցին թնթանօթի բերանը որ ճիշդ Թուրքաց ուժակոծողին վրայ դարձնելով կրակ տուին , և առանց զրիպելու զնաց ջարդուկոտոր ըրաւ : այս միջոցին Ալի պէյի ուժակոծողը՝ մեծ տարտախի մէջ ձգելով հրամանատարը և բոլոր զօրքերը , որոնք սկսան նահանջել , և զինուորական փողով խնաց տուին իրենց նահանջելը , Մուս-թաֆա Քէմլի Ֆէրիք փաշային , և սկսան Ալի պէյի թնթանօթը զօրանոցին դէմ դարձնելով ուժակոծել : Այս տաղնապին մէջ Ֆէրիք փաշան հրաման ըրաւ կանոնական զինուորին արձակել

կապարները դէպի զօրանոցին վրայ , այս արձակումին վրայ Հայերը շուարեցան 5 հողի մզկիթը մտան և սկսան զօրաց վրայ կրակել , որ այս անձինքն էին , Թաղէնեան Փանոս , Մերկէնեան քահանայի աղան Սարգիս , Պղտիկ Օղլու Ասատուր , Շամեան Նիկողոս , Թաղէնեան Պօղոս և այս միջոցին զօրանոցին մէջ 35 հողիէ բազկացեալ հայ խումբ մը կար , որ միշտ կը կրակէին զօրաց վրայ անգաղար , և զօրանոցէն դուրս պատնէշ մը պատրաստելով սկսան հրացան պարպել զօրաց վրայ Մերկէնեան Հաճի աղա և Տէր Մարկոսեան Թորոսը , իսկ մարթինը պաղեցնող ու պատրաստողը Չաքրեան Գէորգն էր : Իսկ զօրանոցի մէջ գանուող 35 երիտասարդները փոքր ինչ թուլացան , անոր վրայ Շամ քիշիշեանը սկսաւ պօսուլ «աղա՛ք , մի վախմաք , ժամանակը հիմա է քաջութեան» բռնով կը քաջակերէր երիտասարդ պատերազմիկները :

Այս տաղնապին ժամանակ հեծեալագունը զինուորը եկաւ Մուսալէնց խօմբ : Հետիտան զինուորը եկաւ Ալուսէնց խօմբ մզկիթին դէմ և 2 բանակ զինուորը եկաւ Պօղոզուլէնց խօմբ զօրանոցին դէմ , և ուրիշ հայ խումբ մը Ս . Փրկիչի ճամբուն վրայ զօրաց բանակին դէմ նստած էին . այս անձինքն՝ Նշան Եղիա և Սարգիս , իրենց հրամանին տակ ունէին 150 երիտասարդներ , և միւս հայ խումբը նստած էին զօրանոցի դէմ լեռան վրայ զինուորին հետ կը կուռէին , 150ի չափ անձինք և այս պատերազմիկներուն կը հսկէին Չալրիսեան Նազարէթ , Մերկէնեան հաճի Յովհաննէս , Ագարեան Պօղոս , Ազճապէկեան Փանոս , Սէմէրճի Պետրոս և ասոնց ընկերացած էին խումբ մը Սյնթապցի քաջ երիտասարդներ :

Շամքիշիշեան Փանոսը սկսաւ զօրանոցէն կանչել Մերկէնեան հաճի Յովհաննէսը և նա 20 երիտասարդներ հետը տանելով լեռնէն վար իջաւ և ուղղակի զօրանոցին հետ զանուած բաղնիքը մտնելով սկսաւ զօրաց դէմ կուռիլ :

Զօրաց արիւնահեղ պատերազմի ժամանակ Պօղպահրցի հայ հերոսական խումբը իրենց երիտասարդներով միւս ընկերաց օգնութեան կուգան և պարագլուխին տանք էին՝ Չաքրեան Պետրոս , Պաղճեան Սարգիս աղա , Չաքրեան Սարգիս ,

ուղղակի եկան Նօճուտնոց կոչուած տեղը և սկսան զօրաց դէմ կռուիլ: Այս աճեղ կռուոյն ժամանակ Ալի փաշան իր բանակը 6-7ի բաժնած էր, տեսաւ որ իր նպատակին չէր կրնար կոր հասնիլ, հրամայեց փողոտնոր զինուորին որ խմացնէ գերի ինկած զինուորներուն որ Զէյթունը կրակեցէք որ Զէյթունցիք չուարին. սա նպատակաւ որ Հայերը քաղաքի կրակին վրայ երթալով ինք ալ Զէյթունը գրաւէ: Կրակը տեսնալով կ'երթան և ես ալ Զէյթունը կը գրաւեմ ըսելով այս չարութիւնը կը խորհի, բայց չյաջողեցաւ, որովհետեւ Մարաշցի տղայ մը որ զինուորաց ծառայութիւն կ'ընէր՝ երբ կը լսէ այս լուրը ուղղակի չուկայ կ'երթայ և կ'սկսի պօռալ թէ Ալի պէյի բանակէն փող հնչեց գերի զինուորաց Զէյթունը այրեցէք տէյի և գերիները կը պատրաստուին այս գիշեր կրակելու: Շուկային մէջ այս լսողները անմիջապէս իրար կ'անցնին, և ասոնց մէջ ամենէն քաջ հերոսուհի Դրուանդ խաթուն Պոստանեանը և իրեն ընկեր կ'առնէ քաջ Կեալուբտաղը դըղը Պօղօղլուեան Յակոբին կինը և կազ Մանուկը և միւս Զէյթունցի կանայք զայրացած գերի ինկող թուրք զօրաց վրայ, որոնք հակառակ իրենց տեսած մարդասիրութեան և վայելած հանգըստութեան՝ կ'աշխատէին գաղտնի հրդեհել Զէյթունի տունը կառավարական շէնքին կրակ տալով, բոլորն ալ սպաննեցին կացիններով և միս կտրելու դանակներով: Դիւցազն այրերու արժանաւոր գիւցազնուհի կիները որոնք այդ արխնահեղ ճրգնաժամին փրկեցին Զէյթունը մոխիր ըլլալէ և ներքին սպառնացող թշնամիէն:

Այս բարձունքէն Զէյթունը ազատուած միջոցին Բարսոյր Տինար կոչուած տեղի Հայ իսումըր անկարող գտնուելով բանակի դէմ, անկէ կը փախին, իսկ 4 քաջ երիտասարդներ անվախ կրակին կռուիլ բանակի դէմ, երբոր երեկոյ եղած էր այս չորս հոգին անյաղթելի գտնուեցաւ և բանակը չկարողացաւ առաջ գալ քարի քով. այս միջոցին գաղտնի կերպով միւս ճամբայէն քորին վերի կողմը կ'ելլէ զինուոր մը զիտուելու համար քարին ետին գտնուած Հայ հերոսախումբը. կը տեսնէ որ ամենը 4 հոգի է, հրացանը քաշելուն պէս Ուսկունեան

նաչերը կը զարնէ: միւս երեք ընկերները կը տեսնեն որ քարի վերի կողմը զինուոր կայ Ուսկունեանին մարթինը առնելուն պէս կը փախն գաղտնի կերպով, և բանակը կը տեսնէ այսչափ ժամ կռուողները 4 մարդ ըլլալնին և կը զարմանան:

Եւ Ալի պէյը իւր բանակով առաջ քաշեց դէպի Օսման ազայի սեփական հոգին վրայ բանակեցաւ և ամբողջ զինուորները այստեղ հաւաքեց, վրանները լարելով նստեցան զօրանոցի դէմ. և սկսան կռուիլ զինուորները և գիշեր ըլլալուն իրար զարկին ոչխարի նման և առաւօտուն Հայերը հեռուէն տեսան որ Մախալախ Տօրուն գետի մէջ ամենն ալ մեռած են զինուորներու մեծ բանակը և սկսան Հայերը կրկին արխնահեղ պատերազմը մղել մինչև երեկոյ, և այս միջոցին Մըշտնոց Գոգորի խումբը կը փախէր յաղթուած ըլլալուն համար:

Միւս օրը տեսան Հայ իշխանները որ տաճկաց զօրութիւնը խիստ զօրաւոր է անոր վրայ խորհուրդ կ'ընեն իշխանները որ երթան բանակ Բէմգի փաշային բարեխօսեն և իշխանները բանակ գացած միջոցներուն լուր կը զրկեն, որ մենք բանակ կ'երթանք կոր բարեխօսելու իսկ դուք ալ պատերազմը դադրեցուցէք տեսնեք ինչ կը պատատախանէ. Հայերը քիչ մը կը դադրին և երբ իշխանները զօրաց մէջ կը հասնին, հաճի ուզա Մերկէնեանը և Շամքիշեան Փանսըր զօրանոցէն կ'սկսին ուժբաւոյն, սա նպատակաւ որ փաշան բարեխանայ և իշխանները մեռցնել տայ տէյի, բայց փաշան Յ օր կը բանտարկէ իշխանները և նպատակ ունի եղեր որ իշխաններուն գլուխները կտրէ, բայց չէրքէզ մը երբ այս կը լսէ որ իշխաններուն գլուխները պիտի կտրէ փաշան կ'ըսէ որ եթէ ասոնք կտրես ազէկ չըլլար այլ ասոնք թող տուր որ երթան Զէյթունցիները համոզեն, փաշան կը համոզուի և կըսէ իշխաններուն որ գացէք ձեր երկիրը Զէյթուն և ըսէք ամենուն որ ամբողջ ժողովուրդը իրենց ընտանիքները առնելով թող հեռանան, թէ ոչ ամբողջ Զէյթունը պիտի այրեմ և իրենք ալ պիտի մեռցնեմ:

Իշխանները երբ կը դառնան Զէյթուն, ասոնց մէկու մը բան ըսելու անձնատուր ըլլալու ձեւին տակ դրօշակ կը բա-

նան . երբ իշխանաց կողմանէ անձնատուրութեան դրօշակը կը պարզուի , իշխանաց կողմը դանտում Հայերը պատերազմի դաշար ձգելով կուգան ուղղակի Զէյթուն . իսկ հայրենատէր անձինք կը մնան բանակի դէմ պատերազմելու . մնացեալ հե-
րոսները անմիջապէս խորհուրդ կ'ընեն և առ որոշումը կուտան . այսինքն յանկարծ զինուորական բանակին վրայ յարձակին և վերջնական յաղթութիւն մ'ալ ընեն , գիշերուան ժամը 4ին կը յարձակին թնդանօթածիւղ բանակին վրայ այս 7 հոգին , Շամ-
քիչիչեան Փանոս , հաճի Մերկենեան , Ազարեան Նազարեթ , Բեշիշ օղլու Սարգիս , Մերկենեան հաճի Յովհաննէս , Տէրճեան Խաչեր , Պատիկ օղլու Ասատուր , և առանց գիտնալու թէ թնդանօթաց բանակն է Հայերը գէնք կը պարպեն անոնց վրայ և անոնք ալ կը փոխարինեն . այս միջոցին Հայոց վանքէն ալ կը սկսին հրացան պարպել , միւս կողմէ ալ զինուորները հրա-
ցան կը պարպեն , զօրանոցէն և Զէյթունի կողմը գանուադներն ալ կը պարպեն , իսկ մէջտեղ կը մնան վերի 7 հոգին , անոնք ալ կը տեսնեն որ 4 կողմէն կապար կուգայ կոր ինքզինքնին ազատելու համար երեսի վրայ կը պառկին և պատերազ-
մող զինուորը չտեսնելով թէ գիտնոցնր թնդանօթածիւղ զինուոր է կը սկսին կրակ ընել դէմը գանուադին վրայ և կը փոխանակուի միւս կողմէ , այսպէս կը սկսին երկու բանակ իրար դարնել գիշերուան մէջ , իսկ 7 հայ քաջերը երեսի վրայ պառկած կը մնան 1-2 ժամու չափ , յետոյ կը լորուելով կ'երթան մինչեւ վանքին մօտ և Շամքիչեանը կը ձայնէ որ հրացան մի պարպէք մենք եմք , . այս ձայնին վրայ հրացանազուծիւնը կը դադրի և անկից կուգան ուղղակի զօ-
րանոց ու ներս կը մտնեն , և կը տեսնեն որ 300 հայ Զէյթուն-
ցիք օգնութեան եկած են միւս ընկերացը և այս 300 հոգին այնպէս կը կարծեն որ Հայոց ձեռքէն առած են զօրանոցը , անոր համար կ'որոշեն որ եթէ իրօք զօրանոցը Հայոց ձեռքէն գացած է , անդադար պատերազմին մինչեւ որ զօրանոցը նո-
րէն առնեն , բայց մտածմունքնին սխալ ելաւ :

Միւս առաւօտուն կանուխ վանքը գտնուած երեսասարգ-
ներէն 80 հոգի կը միանան և իրենց հրամանատար առնենալով
Ենիտիւնեա Եզլիան կ'երթան զինուորաց բանակին վրայ կը պա-

տերազմին և այնչափ տարափելի կռիւ մը կը մղեն որ զօրքե-
րէն 1 գումարանակ զինուոր 50 հոգի կը մնացնեն և Հայոցմէն
ալ 2 հոգի կը նահատակուի . երկուց ըլլալով կը վերադառնան
դարձեալ վանք :

Իսկ իշխանաց բարեխօսութեան զալան Ենիտիւնը երբ զօ-
րանոցին մէջ գանուադ մի քանին ըսին որ ալ ինք մէջ չկայ
որ դարձեալ երթան կուտին , այս ըսած միջոցին պատրաս-
տուեցան ասանք . Մէրկենեան հաճի ազան , Շամ Բիչիչեան Փանո-
սը , Այնթապը Գալուստը , Տէճրեան Խաչերը և զօրանոցէն գուրս
կլլելով ուղղակի Պատանդարն Խամոյ ըստած տեղը գանուած
բանակին վրայ կը յարձակին և բաւական կուտէ վերջը ետ
կը վերադառնան , Զօրիսեան Փանոսը կը փրաւորուի , Մու-
խէնց սուրբիւրէն կուգան ուղղակի զօրանոց , երկու օր տակա-
ւին ապաստէն վերջը Ռէմզի փաշան կը տեսնէ որ բնաւ լուր
մը չիկայ Զէյթունցիներէն , կը բարկանայ ու կը հրամայէ զօ-
րանոցին վրայ յարձակիլ և նոյն դադափաբով լուր կը զրկէ
Ալի պէյին և ան ալ կ'սկսի միւս կողմէն յարձակիլ , երբ զօ-
րանոցի Հայերը կը տեսնեն որ մեծ բանակը Մուխալախ գետը
լեցուած են զինուորները , կ'սկսին թնդանօթ արձակել զօրա-
նոցէն Մուխալախ գետը գանուադ զօրաց վրայ , այս միջոցին
Շամքիչիչեան Փանոսը զօրանոցէն կ'իլլէ Զէյթուն երթալու
համար . ձաճառն վրայ կը հանդիպին այս անձանց , Ղըրճօղ-
լու Գէորգ , Մերկենեան հաճի Յովհաննէս , Շամքիչեան Նազա-
րէի , և հետեւին 10 հոգիով կ'ափպեն որ ետ դառնայ , ա-
նոնց համազուելով Շամքիչիչեանը ետ կը գտանայ և ուղղակի
Ալիքսաննից հոխի մօտ կուգան և կ'սկսին զօրաց դէմ կուտիլ
և այս ահաւելի կուտին մէջ Շամքիչիչեան Փանոսը կը գոհուի ,
միւս ընկերները կը փախն այդ տեղէն և զինու զօրութեամբ
կ'առնեն բաղնիքը , մզկիթը և հազարապետի տանը զինուոր-
ները , այս միջոցին զօրանոցին մէջ գանուած վարի թնդանօթը
վեր բերելով ուղղակի մզկիթին վրայ ուղղեցին և սկսան սրմ-
բակածել , կառավարողներն էին Հացադորձ Գրիգոր , Սէմէրճի
Յակօր , Մէրկենեան հաճի ազա և առանց հետ կային մի քանի
տանեակ քաջիք , առանց սաղամամիքները պակսելուն պէս
Մէրկենեան հաճի ազա միշտ կը բաժանէր և կը քաջապետէրը
սելով , տանն դաւակնեա մի յաւանափաք քաջութեան ժա-
մանակը հիմա է կ'ըսէր միշտ , և անոնք անոր տուած քաջա-
կերական խօսքերուն վրայ տանելի պատերազմի եղաւ և տե-

սան զինուորները որ չպիտի կարողանան զօրանոցին դէմ դնել անոր համար ձգեցին փախան մզկիթէն զօրքերը :

Երեկոյ եղաւ ռազմամթերք չմնաց և ամբողջ քաջերը անօթի ու յոգնած ըլլալուն, Հաճի աղա Մերկէնեանը տեսաւ այս պակասութիւնները, անմիջապէս երկու քաջ երիտասարդներ մէջքերնուն չուան կապելով զօրանոցին պատէն վար իջեցուց սալապրելով՝ գացէք Ձէյթուն և իշխան աղաներուն ըսէք հաց չունինք և ռազմամթերք չմնաց որ պատերազմինք. որովհետեւ զօրանոցին երեք կողմը պաշարման մէջ է, միմիայն Ձէյթունի կողմը բաց է. անոնք Ձէյթուն կ'երթան կ'իմացնեն պէտք եղած տեղերը, և պատասխան կ'ընդունին այս երկու կանգուն ամառքանք տուր Հաճի Յովհաննէսին և ըսէ որ թող անձնատուր ըլլալու նշան ընէ և զօրանոցը զօրաց ձգէ դայ առանց այրելու. երբ դացող 2 քաջերը այս կը լսեն նէ կը պատասխանեն որ մինք չենք երթար մինչեւ որ Հաճիին ուղածը չտանինք նէ ըսելով Ձէյթուն կը մնան: Գիշերը մէկը կուգայ և զօրանոցի դռքսէն կը պօռաւ Հաճիին և կ'ըսէ որ իշխան և աղաները այս լաթը զրկեցին որ անձնատուր ըլլաս տիչի: Հաճին ալ կը բարկանայ ու կ'ըսէ որ ես ոչ անձնատուր կ'ըլլամ, և ոչ ալ զօրանոցը կը ձգեմ, և գալով իւր ընկերներուն յայտնեց խնդիրը որ խորհուրդ ըրին զօրանոցը այրեն. այս անձերը խօսմէկ ընելով, Հաճի աղա Մերկէնեան, Մաւրիամ օղլու Պօղոս, Պօշտեանին տղան Սարգիս, Ժողով Մարտիրոս, Գարանֆիլ օղլու Մարտիրոս, Մերկէնեան հաճի Յակոբ Թաղէտեան Փանոս, Աղաբեան Նազարէթ, Պզտիկ օղլու Ասատուր, Մերկէնեան Սալիք, զօրանոցին 4 կողմէն սկսան կրակ դնելով այրել, և դուռը բանալով ամենն ալ փախան Ձէյթուն:

Այս միջոցին Քարի գլուխ բաւած տեղը Բաթրոսեանի տան վրայ 200 քաջ Արապաշցիներ, իրենց վրայ կառավարիչ ունենալով Սալէր Քէնեայ, զօրաց դէմ կը կուգին, միեւնոյն ժամանակ Ձէյթունի իշխան և աղաներէն լուր կուգայ Սալէր Քէնեային որ կուր դադրեցնելով Ձէյթուն և կէք, այն ալ կուր դադրեցնելով Ձէյթուն կուգայ անձնատուր ըլլալու համար:

Երբ ամենը Ձէյթուն կը հաւաքուին, շատերը կը յուսաւ հատին իրենց նահանջած ըլլալուն համար, և շատերն ալ աստ անդ երթալու խորհուրդով տոգորուած էին: Ասոնց մէջէն այս 5 անձերը կը միանան, և կ'ըսեն որ երթանք Կիթիչ լեռը և աղաչենք Յոսաբերն օղլու Հաճի Էֆէնտիին որ մեզի պահէ,

և կ'ելլեն այս 5 անձերը, Չաքրեան Աւագ, Չօխուրեան Յարութիւն, Գօսգօսեան Ստեփան, Կէսիանեան Աւետիք, Աւագ Էմանի աղան Աստուր, ասոնց 4ը լեռը կը մնան, և մէկը Հաճի Էֆէնտիին քով կ'երթայ ու նպատակին կը յայտնէ, և Հաճի Էֆէնտիին կ'ըսէ որ ես դարձէք հոտեղունքը մի կենաք, կ'ըլլայ որ ձեզ կը տեսնեն Տաճիկները ըսելով կը ճամբէ ետ:

Այս միջոցին Կիթիչ գիւղացի Թուրքերը կը տեսնեն այս 5 անձերը, անմիջապէս գիւղացիք 5 Հայերուն վրայ կը յարձակին և կը մեռցնեն ամենը մէկ և յետոյ գիւղացի Թուրքերը մեռնող Հայերուն վրայ կը քնեն, որ մէկուն գրպանէն 120 մէկալին գրպանէն 100 իսկ միւսին գրպանէն 70 ոսկիներ կ'ելլէ, այդ գրպանները առնելով գիւղացի Թուրքերը իրենց մէջ կը բաժանեն:

Վերջէն կարեւոր անձերը կը կանչուի Ս. Կուսուորիչ Եկեղեցին խորհուրդի կը նստին, այս հետեւեալ խորհրդականները, Աւաշնորդական փոխանորդ Երկանեան Տէր Կարապետ քահանայ, Ասմընեան Հաճի Յարութիւն աղա, Պաշտեան Սարգիս աղա, Մերկէնեան Հաճի աղա, Ենիխիւնեա Նշան աղա, և ասոնց հետ շատ մը մարդեր, խորհուրդինն այս կ'ըլլայ, Սբ. Աստուածածնայ վանքը այրենք և ամենքին ալ Ձէյթունի բոլորտիքը նստինք և բանակին հետ կուրինք, ըսելով որոշում կուտան, և այս տրուած որոշումներուն հաճութիւն կուտայ Տ. Կարապետ, բայց վանքը այրելու խորհուրդին դէմ կը կենայ, բայց միւս անձինքը քահանային խօսքին հնայելով մարդ կը զրկեն որ վանքը այրեն և Նազարէթ չառնը ու Եղիան թող Ձէյթուն իջնեն իրենց ընկերներով անպատճառ, և անոնք ալ կը պատասխանեն թէ մենք խորհուրդ մը ընեմք և անոր համաձայն ինչ ընել պէտք է նէ այն կ'ընեմք ըսելով, խորհուրդի նստան այս անձինքը, Տ. Բարթողիմէոս վարդապետ, Հնչակեան անգղամ Սղաար, Նազարէթ Չառնը, Եղիա Ենիք-Տիւնեա, այս խորհրդակցութեան մէջ դառնուեցաւ բող թէ իրաւ է վանքը կրակի տանք որ թշնամայն ձեռքը չիցնայ, բայց Ենիքտիւնեա Աւետիս աղայի տղան Եղիա հերոսը, հակառակելով այս որոշումին արգիլեց զայն եւ խոստացաւ որ մի քանի քաջերով ահաբեկել թշնամին և խոստումը կատարեց նոյն օրը, ասոր քաջագործութիւնը յաւիտեական անմահ յիշատակաց արժանի է, այս աղին ու ճշմարտապէս հայրենասէր անձի օրինակելի պատերազմը որ խիստ վնասեցուց թշնամին իւր մղած վճռական ճակատամարտի մէջ և որ թերեւ ամենամեծ ազդեցութիւնը ունեցաւ Ձէյթունի ճակատագրին վրայ:

Այս քաջարի հերոսին հետ անձնուիրարուր գացող հայ խումբը յաղթանակաւ Ս. Աստուածածնայ վանքը կը մտնէ ու կը պատասխանէ, մենք այս վանքէն տեղ մըն ալ չենք երթար, զնայ ձեզ զրկողներուն այսպէս բռնէ. հոն գացող անձերը վերջնական պատասխանը բնդունած ըլլալուն վրայ կը դառնան Չէյթուն և ուր սպասող ժողովականներուն կը հաղորդեն:

Այս եկած լուրին վրայ կրկին կը հաւաքուին և կ'որոշին որ 7 խումբ պատրաստեն, այս հետեւեալ տեղերը նստելու համար, թշնամիին դէմ պաշտպանելու Չէյթունը:

1. խումբը, կը նստի Ս. Սարգիս եկեղեցին:

2րդը, Դարգալար թաղի խումբը կը նստի, Ծուղուբան կանտարին բերանը:

3րդը, 30 քաջ երիտասարդներով և հրամանատար ունենալով Տէր Դադարեան Աւետիքը, Ծովրդեան Նաղարէթը, կը նստին Մալախնոյ դուռը Ալճիպային:

4րդը, 40 երիտասարդներով և հրամանատար ունէին իրենց վրայ, Գոջու օղլու Արրահամ, Եօզուն Մարտիրոսը և կը նստին Զօփուրնոյ դուռը:

5րդը, 25 անձուէր երիտասարդներով և հրամանատար ունէին իրենց վրայ, Տերէնց օղլու Մանուկ, Չէվկէք օղլու Զաքարը և կը նստին Պաղ Ագնիւր:

6րդը, 80 քաջ երիտասարդներով և հրամանատար ունէին իրենց վրայ, Էօքսիւզեան Հաճի, Զաքարեան Սարգիս, Գիւլբէլեան Մարգարը, և կը նստին Գիւլբէլէնց դուռը:

7րդը, 3 անձերէ կը բաղկանար, Ծովրդեան Դադար իշխանը, Ասմեան հաճի Յարութիւն աղա, Պալճեան Սարգիս աղա, այս անձերուն պաշտօն տունին հսկել 6 խումբերը միշտ պարսկելով պատերազմողներուն վրայ և հրամանատար կարգուած էին խմբապետներուն հրահանգ տալու համար:

Երբ խումբերը հսկելու չըջան ընկնուն ժամանակ կը տեսնեն որ թշնամին առիթէն օգուտ քաղելու գաղափարով զօրքերը կը բաժնէ կոր, անոր վրայ կուգան եկեղեցի և հանգըստան կոչուող խմբապետները կը կանչեն ու եղածը կը յայտնեն, ասոր վրայ 8 խումբ կ'աւելցնեն այս հետեւեալ տեղերը հսկելու նպատակաւ:

8րդ խումբը, վերի թաղի 50 քաջ երիտասարդներով և հրամանատար ունէին իրենց վրայ, Ենիախնեա Նշան աղա, Մըխճեան Փանոս, Պալիկեան Աւետիք, և կը նստին Ապու-Նաքար ժայռին վրայ:

9րդ խումբը, 50 անձուէր երիտասարդներով և հրամանատար ունէին իրենց վրայ, Մերկէնեան հաճի աղա, և եղբայրը հաճի Յովհաննէսը և կը նստին Արիթէն Մարաննոյ քարի վրայ: (Աստիկ անձրեւ մը կար այդ օր և մատախուղ):

10րդ խումբը, 40 երիտասարդներով և հրամանատար ունէին իրենց վրայ, Պաղօղլու Ասատուր, Զօլախ Փանուր և կը նստին Ճըսին Կարապետի տունը թշնամեաց դէմ:

Չէյթունցիք այս կարգադրման մէջ եղած ժամանակ բանակի գօմանտարը հրաման կ'ընէ զօրաց որ երթան կարեն Չէյթուն գացող ջուրը, իսկ զիշերը խումբ մը կ'ըլլան ասուք, Մերկէնեան հաճի Յովհաննէսը, Տէր Մարկիսեան Յարութիւնը, Էղէկ օղլու Յարութիւնը, Մէօլիախն Ասատուրը, Ճըսին օղլու Վարդեմաքը, և կ'երթան կը բանտն ջուրը, այսպէս քանի մը անգամ կ'ընեն:

11րդ խումբը, 10 մարդերով և հրամանատար ունէին իրենց վրայ, Պոյաճեան Յակոբ աղան, և կը նստեն Դըշպը-տըրնոյ քարի վրայ:

12րդ խումբը, 30 մարդերով և հրամանատար ունէին իրենց վրայ, Սիւրէնեան Պաշեր, Հայէնեան Մանուկ, Ծապճեան Կարապետ, Սարգիսեան Աւետիք, և կը նստին Բալիքըացոնց տունը:

13րդ խումբը, 15 քաջ երիտասարդներով և հրամանատար ունէին իրենց վրայ, Հայուեան Աւետիս, Սիւրէնեան Թորոսը և կը նստին Սիւրէնեանի ջաղացքը:

15րդ խումբը, 4 աղաներ որք են, Սիւրէնեան Օրհնեաց, Վարդեմաք աղա, Էղէրեան Ասատուր աղա, Մերկիսեան Կարապետ աղա և Պօղոսը, այս 4 անձերը Չէյթունի չուկային մէջ Սիւրէնեանի խանութը նստած էին և պաշտօն յանձնուած էր անոնց, երբ պատերազմէն փախող մարդեր ըլլար ետ կը դարձնէին, իմէ ետ չգաւնար բռնութեամբ կամ ծեծելով կըրկին պատերազմի դաշար հերոսներու քով կը գրկէին:

Ան Չէյթունցիք միշտ այս կարգադրութիւնները կ'ընէր ու կը պաշտպանէր Հայութեան պատիւը և իրենց Չէյթունը:

Իսկ ասոնց դէմ թշնամին միշտ առիթէն օգտուելով առաջ կուգար ու կը հաստատուէր Չէյթունի շատ մօտիկ տեղեր:

Երբ վանքէն կը տեսնէն այսպէս առաջ գալը բանակաց, կ'որոշին վերջին դաս մնալ տալու, և այս վերջի դասը բաժին կ'ընայ քաջ հերոսներէն Ենի ախնեա Աւետիս աղային աղան Եղիայի և յանձնուէր Բրիտանի գննուորին. ձմրան այն

սաստիկ ցուրտ եղանակին գիշեր ատեն 50 արխատիրա խումբով Պերզինկայի լեռնէն (եւ՝ Սբ. Փրկիչ) բսելով յանկարծ կը յարձակի թշնամուոյն բանակին վրայ, սուսերամբերկ, և կը չփոթեն զօրաց բանակը. և այս չփոթութեան մէջ 400ի մօտ զիւրիւնք կը փռէ գետինը և բուսական սազմամթերք ձեռք անցնելով կը հեռանայ. և այս անգործի պատերազմի մէջ քաջարգուէկ ընկերներէն 3 հոգի կորուստ առնով այն ալ իրենց արտաքոյ կարգի յանդգնութեան պատճառաւ, և պատերազմը լրացնելով յաղթանակաւ եկաւ վանք, երբ վանքի մէջ գտնուող մարդերը տեսան նէ, շատ ուրախացան, որք այս անձիքը վանքին մէջ կ'սպասէին հերոս Եղիայի, Եղաբէթ չառուշ, Աղաաի, Ապահ, Հրաչեա, Մլէհ Հնչոկեան պարոնները:

Ատր վրայ պատարանն եկաւ Սուլթանէն պաշտօնանկ եղած էք և ձեր տեղ պիտի գայ Էտհէմ փաշա ընդհանուր հրամանատար բանակին:

Մի քանի օր վերջը Հալէպէն եկաւ նորընտիր հրամանատար Էտհէմ փաշա, և սկսաւ սաստիկ արիւնտանկ պատերազմ երբ Էտհէմ փաշա ձի հեծած եկաւ զօրաց քով, տեսաւ որ Զէյթունցիք 14 խումբի բաժնուած ամէն կողմէ կը կրակէն կոր և զօրքը չուարման մէջ թողուցեր են: 14 խումբ Զէյթունի բոլորարքը և 1 խումբ մ'ալ վանքէն: Մի քանի անցալով պատերազմներէ վերջ, այս ալ ստիպուեցաւ նախորդին գաղափարակից ըլլալ և պարտաւորեցաւ հեռագրով իմացնել բանակի մը անհրաժեշտ ըլլալը թէ ոչ անկարելի է Զէյթունը նուաճել:

Այս հեռագրին վրայ Սուլթանը հաւաքեց ծերակոյտ ժողովը և որոշեցին որ դեռպանաց միջամտութիւնը ինդրելու հիմնական հաշտութեան համար, որ վերջ արուի պատերազմին:

22 Դեկտեմբերի գիշերը ժամը 3ին (Բ. Թ.) Անգղիացոց դեսպան Սըր Ֆիլիպ Բրըրի կը հրաւիրուի Կայսերական պալատէն, Սուլթան Համիտ կ'ըսէ դեսպանին, կ'ուզեմ որ ձեր միջոցաւ Զէյթունի Հայերուն հետ հաշտութիւն գոյանայ, և ինչ որ կ'ուզեն Զէյթունցիք և դացող հիւպատոսները ինչ որուշեն կէտ առ կէտ պիտի գործադրեմ:

Սըր Ֆիլիպ Բրըրի անգղիացոց դեսպանը սիրով կ'ընդունի Կայսեր առաջարկը ու կը վերադառնայ դեսպանատուն և անմիջապէս ժողովի կը հրաւիրէ գիշերուան ժամը 5ին, ռուսական, ֆրանսական, աւստրիական, իտալական և գերմանական դեսպանները: Սուլթանին առաջարկածը կը յայտնէ դեսպա-

նաց, ամէնը մէկ ուրախութեամբ արտի կ'ընդունին և կ'որոշեն որ միեւնոյն գիշերը ամէն դեսպան իր հիւպատոսին հետագրէ ի Հալէպ, ժամանակ չ'կորսնցնելով դեսպանները շուտ մը գրեցին նոյն ժամուոյն հեռագրատունը զրկեցին և Դեկտ. 23ին սուսաւ Հալէպի մէջ տարածայնուեցաւ հիւպատոսաց եկած հեռագիրը և նոյն օրը Մարաշ հեռագրեցին հիւպատոսաց մեկնումը Հալէպէն դէպի Մարաշ գալու:

1895 Դեկ. 27ին Մարաշ ժամանեցին 6 հիւպատոսները և միւս օրը հիւպատոսաց գալուն հեռագիրը Մարաշէն բանակ գնաց: Դեկտ. 28ին Թուրք զինուոր մը ձեռքը ձերմակ դրօշակ բռնած, հեռագիր մը բերաւ Զէյթուն, որ հեռագրուած էր Հալէպի հիւպատոսներու կողմէն, Մարաշէն, որոնք եկած էին այնտեղ և կ'ուզէին Զէյթուն գալ հաշտութեան համար:

Ռուսական, Գրանատական, Աւստրիական, Անգղիական, Իտալական և Դերմանական հիւպատոսները:

Այն 6 հիւպատոսները 1896 Յունվար 1ին Զէյթուն մտնելով, հաշտութեան պայմաններու մասին սկսան բանակցել Յունվար 15ին և լրացաւ 28ին: Հիւպատոսաց ժողովէն հարցուեցաւ թէ ինչչօքի ժամանակ տեսեց ձեր պատերազմը, մեզմէ պատասխանեցին թէ 6 ամիս է ամբողջը, բայց այս 6 ամիսուան մէջ 45 օր կանտարեալ պատերազմած ենք, աղէկ դիմացիք էք ըսին և զիտէք ձեր դէմ զինուոր և խուժանք 110060 հոգի է, իսկ դուք ինչչօքի էք, մենք Զէյթունցիքս 3000 հոգի ենք, բայց շատերը ետ կեցան և շատ քիչերնիս մնացինք պատերազմի դաշար անվեհեր: Այս պատերազմին մէջ սրջօքի մարդ կորուսիք հազարմէ, 71 հոգի միտաւ պատերազմի դաշարին վրայ: Հիւպատոսները այս լուրին շատ զարմացան որովհետեւ 110000ի դէմ 3000 և աւելի քիչ և պատերազմի ամէն պիտոյք պակաս ըլլալով 71 հոգիով դէմի թշնամին 25600 մարդ կորսնցուցած էր: Կը դառնայ խօսքը պայմաններուն վրայ և կ'ըսեն հիւպատոսները. Ձեր պահանջը ինչ է Օսմանեան կառավարութենէն:

1րդ. Զէյթունի նորեկ 6 պարագլուխները պիտի ձգեն Օսմանեան հողը, Բ. Դուռը երաշխաւորութիւն կուտայ 6 պետութիւններու և Կ. Պոլսոյ ներկայացուցիչներուն որ այդ 6 անձերու մեկնումը դէպի Եւրոպա ապահով և անվնաս կերպով:

2րդ. Կանտարեալ և ամբողջական ներում ոչ միայն Զէյթունցիներուն այլ այնտեղ ապաստանած զիւղացիներուն, ճամբորդներուն և հայ հրոսակային խումբերուն:

Յրդ. Պիտի հաստատուի մի Քրիստոնեայ կառավարիչ, որ պիտի ընտրուի եւրոպական պետութիւններու հաւանութեամբ:

Կրդ. Զէյթունի պէտք ըլլալիք անձերը այսինքն հարկահանները, ոստիկանները, զինուորները և կառավարական պաշտօնականներ պիտի ընտրուին և կազմուին նոյն իսկ Զէյթունցիներէն:

Յրդ. Զէյթունցիները չպիտի վճարեն յետանկայ տուրքերը (պազայէ մօտ 70000 ոսկիի կը համար) և հինգ տարւոյ պաշտօնաթուղով տուրք վճարելէ ազատ պիտի լինին:

Յրդ. Զէյթունցիները ըստ հին սովորութեան համեմատ զէնքերնին պիտի գործածեն. կառավարութեան կողմէ ո և է առարկութիւն չպիտի ըլլայ:

Յրդ. Եւրոպական պետութիւնները Մարաշի մէջ հիւպատոսարաններ պիտի հաստատեն, ասանց պաշտօնը պիտի լինի հսկել Զէյթունի նոր թէթիփ պահպանութեան և մշտնջենական գործադրութեանը:

Իրաւ է որ 16 յօդուածէ կանոնադիր հաստատած է Օսմանեան կառավարութիւնը, բայց այս 7 հատը մշտնջենաւոր գործադրելի եղած է, իսկ միւս 9 հատին կիրառութիւնը դեռ կը յապաղի, անոր համար գործադրութեանը այս գրքայկիս մէջ գրեցի, իսկ միւսները դանց առի առտ գրելէ:

Իսկ այս կանոնադրութիւնը վաւերացուելէն քանի մը օր վերջը, հիւպատոսները խորհուրդ ըրին և Զէյթունի իշխանները ու աղաները կանչելով խօսք առին որ ուրիշ ժամանակ այս տեսակ պատերազմներ չպիտի ընէք, իսկ Զէյթունցիք ալ պատասխանեցին որ մեր ուղածը լիովին հաստատ մնայ նէ բան մը ընելիք չունինք, իսկ այս կանոնէն չարժինէ թուրք կառավարութիւնը, մենք ալ խօստանալանց կը գտնուինք ըսին, և այս 7 կանոնը չարունակարար տեսեց 7-8 տարի օրինաւոր և մենք խիստ գոհ էինք կառավարութենէն և անոնք ալ մեզմէ: Իսկ 8 տարիէն վերջը կայքութիւնը խանգարուեցաւ Զէյթունի գոմանտարին բռնած ընթացքէն, այսինքն կառավարութիւնը կ'ուզէր գոմանտանք Եւմէն գրկել այն ալ չերթալու համար յոյն գայմազաւմին հետ մէկ եղաւ և սկսաւ Զէյթունը խտանել: Այս միջոցին հաճի աղա Մերկէնեանը գործով մը Մարաշ կ'եր-

թայ և յանկարծ Այնթապցի Ահմէտ էֆ. փոխը կը բռնէ հաճին և կը ասնի բանտ, առարկելով թէ դուն եկած ես Մարաշ հիւպատոսին մաղմաթա մը բերած ես մենք լսեցինք, հաճի աղան ալ կ'ըսէ որ այդպէս բան մը չիկայ, գոմիսէրը կը հրամայէ բանտարկել, ասոր վրայ հիւպատոսը կ'իմանայ և կուգայ կառավարութեան կ'ըսէ որ ես այս մարդը բնաւ տեսած չեմ, անոր խօսքին հաւատարմութիւն չեն ըներ և հաճի աղան վրայ ալ բան մը չեն կրնար գտնալ, ասոր վրայ երկու սուտ վկաներ կը գտնան մէկը Մարաշցի խումճի սարգիսին աղան Յարութիւնը և երկրորդը Զէյթունը Պոյաճեան Յակոբը: Ասոնց վկայութեանը վրայ հաճի աղան 6 ամիս բանտ կենալէն վերջը 50 ոսկի կաշառք տալով ազատեցաւ և մի քանի օր վերջը կրկին բռնեցին: Վերջէն եղբայրը հաճի Յովհաննէս Մերկէնեանն ալ բռնեցին: Օր մը լուր եկաւ հաճի աղային և ընկերը Ենիսիւսեա Նշան աղային որ Մարաշէն Չեզ կուգին կոր բեկով Մարաշ գրկեցին, և վկայութեամբ Չափութ Աւետիսի, Կանիսօղլու Մելքոն աղայի իւր թէ դրամ եկած է ձեր այս երկուքին, և շատ ծեծած են Աւետիսը ու Մելքոնը դրամի մասին և 5 օր վերջը հաճի Յովհաննէս Մերկէնեանը և Կարապետ Շիւկիկիցին ալ բերելով բանտարկեցին և շատ քննութիւններ ընելու և վերջը բան մը չգտան:

Այսչափ սուտ դարձած քնները գոմանտարը կ'ըներ Եւմէն չերթալու համար, ինչու որ այս տեսակ խարդախութիւնով Զէյթունը ոտքի հանել կ'ուզէր որ Պօլսէն իրեն հրաման ըլլայ անգրդ լաւ հսկէ բեկու համար: Բաւական բանտ կենալէն վերջը Հալէպէն լուր եկաւ. անոր վրայ 10 հօգի չափ Հալէպին բանտը գրկեցին, և հոն տեսանք որ մեր խնդրոյն իւր մասնակից 3 Հաճիքն. 1 Սիսէն, 3 Ատանայէն, 1 Մերսինէն, և կ'ըսեն որ դուք դրամ պատրաստեր էք Զէյթուն գրկելու համար և ասոր զէմ ամէնը մէկ պատասխանեցին որ մենք այս տեսակ բան չենք գիտեր, և դարձաւ ըսաւ որ Բէիզը, ահա վկաներ ձեզի համար կ'ըսեն որ Չօլաք Խաչիրը և Աշրը Տէվլէթը 30 բնա արձիճ Ատանայէն տարած էք Զէյթուն Հաճի աղա Մերկէնեանին և ամսուդն ալ Մարաշցի Տալի Սարգիսն է, և

տանիլն ալ, 15 օր է, ասոր վրայ Տալի Սարգիսին հարցուեցաւ նա պատասխանեց որ եւ 8 ամիս է որ Ատանայ գոյցած չեմ եւ գտնուած վաճառականները կանչուեցաւ ճիշտ ելաւ Տալի Սարգիսի խօսքը: Ասոնք ամենը մէկ եղան լաւ թուղթ մը գրեցին Ձէյթունի գոմանտարին, գրուած թուղթին ճրինակը այս է. մենք խօսք տուած ենք 1. Աստուծոյ, 2. Տէրութեան, 3. հիւպատոսներուն, 4. Ազգերնուս որ չպիտի ապստամբինք խօսքերնիս ոտքի տակ չպիտի առնեմք, բայց այսպէս գիտցիր որ քու կամքդ չկատարելու համար է որ ոտքերովնիս Հալէպ եկանք, հաւատարիմ պիտի մնանք խօսքերնուս վրայ, դուն ինչ որ ընես նէ մեզի չես կրնար խաղթել: Բայց սա կ'ըսեմք դուն ինչ որ ըրիր մեզի Աստուած ալ փոխարէն քեզ ընէ, դուն մեր տուններ քանդեցիր Տէրն ալ քեզի դատարաւ լինի: Այս նամակը ամբողջ բանտարկեալները ստորագրելով զրկեցին գոմանտարին որ այս նամակը առնելուն պէս ան գիշերը մտածուեմն ճախեցաւ ու ստակեցաւ: Միւս օրը Հալէպի վալին լսեց գոմանտարին մեռած ըլլալը. ասոր վրայ բանտը լուր կը զրկէ 19 հոգիներուն որ եթէ 300 ոսկի տաքնէ պէրահաթ ընել կուտամ, այս լուրին վրայ Հաճի աղան կը կանչէ Հաճընցի Պալատանեան հաճի Աւագ Էֆէնտին ու Ատանայի Զրպադեան Կարապետ աղան եւ Մարաշցի Պապիկեան Մելքոն աղան, եւ կ'ընէ որ մենք լսեցինք թէ ձեզի դրամ եկած է ժամանակին, թէ որ այս լսածնիս ստոյգ է նէ հանեցէք 300 ոսկի տրուէք ամենքնիս ալ աղատուինք, անոնք ալ ըսին որ մեզի դրամ եկած չէ, ասոր վրայ Հաճի աղան ըսաւ որ 1 դրամ տուած չենք մինչեւ այսօր Ձէյթունցիք եւ սուս խօսքերուն վրայ ալ հաստեղ բանտարկուինք եւ երկրորդ օրը վալին կրկին լուր զրկեց եւ ասոնք ալ պատասխանեցին որ դրամ չունինք, երբ վալին կը լսէ թէ դրամ չպիտի տան միւս օրը դատի կը կանչեն եւ Հաճի աղային, Մարաշցի Մելքոն աղային, Ատանայի Կարապետ աղային հինգական տարի եւ 14 հոգիի ալ չորսական տարի, 2 մասնիկին ալ երկերկու տարի բանտի որոշում կուտան: Եւ այս բանտարկութեան Յորդ տա ին լրանալուն վրայ էր, թուրքաց սահմանադրութիւնը երեւան ելաւ, ասոր վրայ զմեզ աղառնեցին բանտէն. բայց այս երեք տարուան քանտարկութիւնը բոլորովին աղքատացուց մեզի աւուր հացի կարօտ ըրաւ:

ՆԿԱՐԱԳԻՐ
ԶԷՅՓՈՒՆԻ ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՏԷՍՓԱՆԸ
1895 թ.

1. Տիյնէինիս աղալար տէսթան տէօյլէյիմ
Պաշրմըզա կելէնի պէյան էյլէիմ
Գըրըլան չէրքէզլին հայֆինի ալլայլմ
Օսմանլը դահրամանը տէր դօր Ֆէրիք բաշա
2. Իլիճէ եազըրը գապ գարա օլտու
Օսմանլը տակէրի 1օք իլէն տօլտու
Սանսը քի Ձէյթունլի պէլայը պուլտու
Պելանը պուլմատան տէօն Ֆէրիք բաշա
3. Ձէյթուն ապանլարը գարչըյա վարտը
Գարչըտան գարչը տէօյլէլ գուրտու
Պունա Ձէյթուն տէրլէր մերա կիպի տուրտու
Ալաման Ձէյթունը տէօն Ֆէրիք բաշա
4. Օն իքի թօր օն իքի երաէն աթըրտը
Թօրուն ալմանընտան այ կիւն թուլթուլտու
Իւչ պին կիւլէ աթտըն մուտայ սաթըրտը
Աթտըրըն կիւլէլէր ալ Ֆէրիք բաշա
5. Եիւզ օն պին տակէր թօրլանտը կելաի
Եազլաշար Ձէյթունա եազարըմ սանտը
Մէվլամըն հիւքմէթի անիտէ եէաիշաի
Հազգըն միւճիւզաթը կէօր-Ֆէրիք բաշա
6. Մէվլամ տէստուր վերտի պանա տէօյլէտիմ
Օլան հարաքէթի պէյան էյլէտիմ
Մաշալլայ իկիթէլէր օլուն պէլէտի
Մէվլամն հէքմէտինի կէօրմտին տահի:
7. Սանա տէրիմ սանա էյ Ֆէրիք բաշա
Էօլիւմին եազլաշար ազ պիր կիւն եաշա
Կէլէմէն պէրուչէ տըրնալըն դաշա
Մէվլամըն հիւմմէդինի կէօրմտին տահի:

8. Զէյթունն իւստիւնէ զօրապարզ կէլմէ ;
Ըսնադ օլ երկնսէ մութինայ էօլմէ
Նազլաշարն Զէյթունա սաղ օլսաղ կէօրմէ
Գրըրմ տէրէսինէ էնմէտին տաշի :
9. Զէյթունն տէօյիւշիւ ուճանտա օլուր
Գրըրլըր սակերին մէյտանտա գալըր ,
Ագանն չալար կիպի գանլար տէքիւլիւր
Պունա Զէյթուն տէրլէր գըրար եամանի
10. Զէյթունն գալէսի թաշ տէշիլ տէմիր
Նէգատար թօի ամարսան էթմէզիք էօմիւր
Պէօլէսի տէօյիւշէր պիզտէ պիր էօմիւր
Աթարըզ գուրշունը թաքմաք ֆէրմանը
11. Պունա էսկի Զէյթուն տէրլէր քիմնէի թաքմազ
Համիտ տէօլլէթին սղզընա պազմազ
Գըրար սակէրի իչէրի սօգմազ
Ալաման Զէյթունը տէօն Ֆէրիք բաշա
12. Ալլահ ալլահ տէյինճէզ խզզըր ուլաշըր
Գըրլճը չէքինճէզ տիլին տօլաշըր
Շիմսի սակէրինէ արսան գարըշըր
Թէպտիլին շաշուպտա կեկին ամանա :
13. Ալլահ գարմուր Զէյթունն պինտար
Աճ գուրթ կիպի տալար հէր պիր տանէսի
Բիմնէ պիլմէզ պու սըրընըն մանէսի
Պազմազմընն սապիլէրին ֆիլանը .
14. Զէյթուն գարըլարը հազգա կալլարար
Պալթա քէսէր իլէն տէօր իւզ սակէր տօլրատը
Պունա ագըլ եթմնի պիրինճի սըր սըր
Թափըր իլէն էօլտիւրտիլէր գալանը .

15. Փաշա տիւլ տիւլ իլէն հեր տէմ պազար ըտը
Կէօյիւնճէ Զէյթունը քէօքտէն կազարըմ սանարըտը
Թէմէլի պէշ քիշի թէպիւմ սէօզիւ չըգարտը
Ինանա ծղարա էյ Ֆէրիք բաշա :
16. Օն իքի թօի գուրար կամանա
Զէյթուն աղալարը տիւշաիւ ալամա
Զէյթուն արսանլարը տուրուպ տուրունա
Ալաման Զէյթունը տէօն Ֆէրիք բաշա
17. Պէրթիշ չալընտա գուրու տէօյիւշիւ
Պինտի գըր ամա օրտույու պօղտու
Պարոն աղասի պէօնրէսի կէօրդիւ
Բէնտինէ էլէ վերմէյէն իյէթ սալանը
18. Զէյթուն թէքքէսինտէ կաի եիւզ գիշի
Օթուրմուշ կիւրլիյօր սալանլար պաշի
Նազարէթ չաուշ սըր պուրունմազ էշի
Վուրուն շահպալարըմ տէր կիւլէր ֆիտանը :
19. Նէրիսիւնեա Նզիա պիր գօլը պատար
Ալլահ ալլահ տէյինճէ 100 աքէրի քէստի
Օնտան մատէսինի նէշէսինի տատը
Մարթինի պըրազըզ գաշար գալանը .
20. Նազարէթ չաուշ Պէրթիզ չալընտա վուրուտը
Մերկէն օղու հաճիյա խապէր կէօնաէրտի
Հաճի աղամ հէօզիւմաթ գնաղընտա էնտի
Գայմաղամը գալէյէ չըգարտը մարթինի թէպիւմ
ալար :
21. Մերկէնեան հաճի աղա զըշլայա կիտաի
Պապա իկիթէրէ մարթինի թաքսիւմ խտաի
Զօրաի Փանտա ըլա սէօզի պիր իթտի
Սաաթ պէշտէ պինպաշընն գնաղը կազար .

22. Բարթողէմէոս վրդ . խաչը ալտը իւրիւտի
Մերկէն օղլու հաճի գըչանըն գափուարնը էլէ ալտը
Գափույա գըլըճ թուլթում հանրմարը տիչարը չը-
գարտը

Պին պաչը գումանտար սէյիր էտիպ աղլատը

23. Մերկէն օղլու հաճի աղա գըչապ օթուրտը
Իւչ հիւզ տալանա ագըլ հէթերտի
Գըրտը իսլամ ապքերին հիմի պաթըրտը
Եազըպ չըգտը ֆէրիք բաշանըն ճանընը

24. Շէօհրէթի Մերկէնիսն քէնտիսի հաճի
7 քիչի իլէ թօփճըլը պատար
Ասքեր իլէ գարըչըպ պիրի պիրինի քէստիրտի
Վար էօրքէնտէն չաթլա էյ Ֆէրիք փաշա .

25. Ֆէրիք փաշամ տէրքի կէթիրին պօյուներ կէօրէյիմ
Գէլլէսինի քէստիրիպ Սթամպօլա կէօնտէրէյիմ
Պիրինճի բուպէտէն նշան ալալըմ
Օնուն ըլան էյլէնէլիմ պիր գէման

26. Հաճի աղամ տէր քի կիթմէմ հանընա
Բէստիրմէմ գէլլէմի կէօնտէրտմէմ ստամպօլա
Գընարըմ տակերինի պըրտգմամ պիր տանէ
Վար էօրքէնտէն կէպէր էյ Ֆէրիք փաշա

27. Հաճի տէր քի Զէյթուն աղալարը թէսլիմ պարեաղը
տիքտի

Մայէթիմտէ օլան արալանլար կէրի տուրտու
Մէքան քիչի իլէ օրտույա գարչը գօյուլտը
Գըրըլտը տակերին մէյտանտա գալար .

28. Ֆէրիք փաշա տէրքի պէնտէ պիլմէտիմ
Մարաշ պէյլէրինէ ինանտըմ կէլտիմ
Իւչիւնճի հէօճիւմտէ էօրքէմի էստիրտիմ
Սուլթան Համիտին հուզուրունա օլտում քէպագէ .

29. Հաճի աղամ գըչալա օթուրտու
Մայէթիմտէ օլան արալանլար մէթ էթտի
Թէսլիմ օլանլարն իւզլէրի գարա օլտու
Ահրէթէ գատար ունուտուլմազ խմիմիզ .

30. Շէօհրէթի Մէրկէն օղլու քէնտիսի հաճի
Մայէթիմտէ օլանը հէփի պէօյիւք պաշի
Եազտը գըչալը տիչարի չիգար
Պունտա սէհիր էյլէ էյ Ֆէրիք փաշա

31. Հաճի տէրքի Ֆէրիք փաշա գօրալըպ կէլմէ
Գըրըլտը Թապուրը մէյտանընտա գալար
Սուլթան Համիտ տույտու ճանը սըգըլտը
Տիւլլէլլէրէ մալիւմաթ վէրիպ գօնսօլար կէլտի .

32. Ղարաաչը ժանէսին պօրհետի չօք տըր
Արաբան սանճաղընտա մէնէնտի եօք տըր
Միլլէթ իչին գալէթ զարեթի չօք տըր
Պունուն հարտըմճըսը հարատան Հազ տըր

33. Անգրէաս օղլու տէրքի գիմէյի թաքմամ
Թէսլիմ օլանլարն աղընա պաքմամ
Տէօրթ հիւզ տալանլարըմ վարտըր տակեր
պըրազմամ
Արշ էտինճէզ էթտիրիթիմ թալանը

34. Հէտիմ փաշատա սէհիրթտի կէլտի
Սէօզ վէրտի Զէյթունը հազարըմ տիյի
Զէյթունը կէօրիւնճէզ ճանը սըգըլտը
Միլլէթ տույտուճազ սէվինտի :

35. Գօնսօլար Զէյթունա կէլտի
Հէր քէյին էթտիլի քէնտիսին գալըն տէտի
Պիզլէրի գանտըրըպ մարթինի թօփատը
Միլլէթ տույտու ճանլարը սըգըլտը :

36. Պարոն Աղասի տիր միլլէթին պաշի
Արարասն տիւնհատա պուլունմազ էշի
Թէրք էթմիշ անա, պաճի, դարտաշի,
Գալարըտըմ տէտի արամըզտան տիւմանը:
37. Պ. Հրաչեա չօգ ճէսարէթլի
Ճէմալլընը պագարսան տաւան սուրէթլի
Միլլէթ խէլա իշիւն զայէթ զայէթլի
Պու տա պէօյլէ պիր տաւանըն սուլթանը:
38. Պ. Մլէհին պէօհրէսի չօգ արը
Տիւնհատա միսլի մինէնտիսի Լօգ որը
Օնուն Խարարմճընը Խարատան Հազ արը
Երլարըմ փարչաղնա պէհպէր ֆէտաի:
39. Զէթուներն երկիրթլէրի ճէնիէ պաշլաար
Ասկէրլէրին թէպտիլի չաշար
Ղըշանըն էօմիւնտէ չօգ մէհա տիւշտիւ
Օ սընալարտա գուժանտարլար աղլատը:
40. Օէֆլի փէրուշան տէրքի զէֆքիյէ Ալման
Պաշընըլը սղըրթարմ գուսուրա գալման
Զօգ Խաշայըն, ազ կիւնտէ էօլմէն
Սիւրէճէք արիր սու տէսթանըմ գայլի զէմանի:

ՅԱԿՈԲ Բ. ՄԷՅՎԱԼԸ

Գրք 5 212

<< Ազգային գրադարան



№ 0108700

